

آموزش احکام

(سطح متوسط)

ویژه دختران

مطابق با فتاوی مراجع بزرگ تقلید

تدوین: محمد حسین فلاح زاده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

لطفاً موارد زیر را قبل از مطالعه اصلاح فرمایید:

صفحه	سطر	تذیبات	درست
۲۴	۲	صد و شصت و شش روز	صد و شصت و یک روز
۲۵	۲	دو یا چند نفر عادل	دو یا یک نفر عادل
۴۶	۲	بالای سر	جلوی سر
۱۳۳	۳	در سجده شک کند، حاشیه شک ۲ و ۳ در شک ۲ و ۴ و شک ۴ و شک ۴ و ۵ نیز جاری است	
۱۷۶	۱۵	به فتوای حضرت آیه الله خویی (ره) غبار غیر غلیظ هم روزه را باطل می کند.	
۱۸۲	۴	«و چنانچه اینها برایش ممکن نباشد» در این مسأله مقلدین سایر مراجع به رساله توضیح السائل مراجعه کنند.	
۱۸۷	۱۶	به علت اختلافی بودن مسأله، از کلمه «ولی» تا آخر حذف شود.	
۲۴۳	۵	«علیکم» را مقدم بدارد یعنی بگوید «علیک السلام» یا «علیهم السلام»	«سلام» را مقدم بدارد ، مثلاً بگوید: «سلام علیک» یا «سلام علیکم»

امام خمینی (قدس سره):

فقه، تئوری واقعی و کامل اداره انسان

از گهواره تا گور است.

صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۹۸

مقدمه

دستیابی به رشد و کمال و پرواز در آسمان رستگاری و سعادت، تنها در پرتو علم و عمل به دستورات و رهنمودهای اسلام عزیز و حرکت بر صراط روشن آئین محمدی (ص) امکان پذیر است.

اسلام دینی کامل، صالح و به هم پیوسته است که به همه نیازها و پرسشهای روحی و فکری انسان پاسخ می دهد و او را با عبور از سنگلاخها و خطرگاهها به قلّه های بلند صلاح و رشاد می رساند.

روح عطشناک جوان برای یافتن پاسخ درست به پرسشهایی که همواره در ذهن و اندیشه اش می جوشد تکیه گاهی مطمئن و مرجعی قابل اعتماد می جوید و اسلام که در سه بُعد اعتقادات، اخلاقیات و احکام، جامع ترین و کامل ترین ادیان است به این عطش و نیاز جوانان، روشن ترین و آرام بخش ترین پاسخها را می دهد.

به همین دلیل تدوین و تألیف کتابهایی که زیبا و جذاب و پربار و مطمئن باشد ضروری است. این کتابها باید ویژه جوان، چاپ شود و همچون آینه ای، جوان خود را در آن ببیند و با مطالعه آن برخی از گره های فکری و روحی خویش را بگشاید.

بخشی از سؤالات جوانان در باب مسائل فقهی و احکام و عبادات است که فقر منابع مناسب و سهل الوصول، مشکلات فراوانی را در این راه ایجاد کرده بود.

آنچه پیش روی شماست گامی است در حل این مشکل.

کتاب موجود شما را در راه استفاده بهتر از رساله های عملیه کمک می کند و در

عین حال امکان شناخت نظر مراجع بزرگ تقلید را برای مقلدین آنان نیز فراهم می آورد. فراگیری احکام ضروری، تکلیف و مسنولیتی است که هر مسلمان باید بدان عمل کند.

این کتاب که محصول تلاش جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای محمد حسین فلاحزاده است برای نسل عزیز جوان، گره‌گشا، سازنده و سودمند است. امید است عزیزان جوان با تأمل و دقت از آن بهره‌وری و استفاده نمایند.

معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش

پیشگفتار

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

در طول تاریخ، همواره مصلحان و نیک‌اندیشان در فکر پی‌ریزی جامعه‌ای بوده‌اند که در آن ارزشها حاکم شود و از زشتیها به دور باشد.

برای رسیدن به این مقصود و تشکیل چنین جامعه‌ای که از آن، گاهی به «مدینه فاضله» تعبیر می‌کرده‌اند، قوانین و مقرراتی نیز می‌اندیشیده‌اند، تا افراد جامعه در زندگی فردی و اجتماعی خود و چگونگی استفاده از طبیعت و ارتباط با هم‌نوعان، راه درست را طی کنند.

اسلام به عنوان آخرین مکتب تضمین‌کننده سعادته بشری، زیربنای تشکیل چنین جامعه‌ای را اعتقاد صحیح می‌داند، و برای سالم‌سازی اندیشه و اعتقاد انسانها، به اصول خاصی باور دارد که آغاز و پایان هستی را مشخص می‌کند و انسانها را از افکار بوج و خیالهای بیهوده می‌رهاند و به زندگی هدفدار راهنمایی می‌کند.

البته اسلام، تنها اعتقاد صحیح را کارساز نمی‌داند، بلکه مردم در مرحله عمل و رفتار نیز باید راه درست را از نادرست باز شناسند و خوبیها را عمل کنند و از بدیها بپرهیزند.^۱

آنچه عهده‌دار این بخش از برنامه‌های اسلام است «فقه» یا «احکام» نام دارد، که در حقیقت مجموعه قوانین عملی اسلام است و از وحی الهی سرچشمه گرفته و با بیان معصومین - علیهم‌السلام - تفسیر و تبیین شده است، قوانینی که هرگز تغییر پذیر نیست و تمام موضوعات و مصادیق خارجی و حوادث واقعه^۲ را دربرمی‌گیرد، بدون آنکه به اصول آن خدشه‌ای وارد شود.^۳

۱ - قال علی (علیه‌السلام): الايمان معرفة بالقلب، و قول باللسان، و عمل بالاركان. (شرح نهج البلاغه، ج ۱۹، ص ۵۱).

۲ - اشاره به نوشته حضرت ولی عصر (عج) که راویان احادیث اهل بیت را مرجع این‌گونه حوادث معرفی

شناخت این قوانین، همواره یکی از درسهای زنده و اساسی مدارس علوم دینی بوده است و می‌توان گفت: یکی از پایه‌های اصلی تشکیل مجامع علمی اسلامی علم فقه است و فقیهان، در رده‌ارز شمندترین دانشمندان علوم اسلامی به شمار می‌روند و نام آنها همیشه بر تارک تاریخ حوزه‌های علمی می‌درخشد و به گفته امام خمینی (قدس سره): «صدها سال است که روحانیت اسلام تکیه‌گاه محرومان بوده است، همیشه مستضعفان از کوثر زلال معرفت فقهای بزرگوار سیراب شده‌اند».^۴

آنان که برای حفظ فقاقت اسلامی و دفاع از شریعت مقدس، تلخیها و سختیهای بسیاری را تحمل کرده و مسائل حلال و حرام الهی را بدون دخل و تصرف ترویج کرده‌اند. چه بسیار از کتابها که در شرایط تقیه و یا گوشه زندان نگاشته شده،^۵ و چه بسیار از کتابخانه‌ها که حاصل صدها سال رنج و تلاش آنان بوده است، به تاراج رفته، یا در آتش خشم و کینه دشمنان سوخته است، و بالاتر از همه، بزرگانی که در راه آرمان و حفظ دین خدا سر و جان داده‌اند و خون سرخشان، اوراق کتاب فقاقت را رنگین کرده است و گاه اجسادشان نیز سوزانده و خاکسترش به باد داده شده است.^۶

اما با همه این مشکلات و سختیها، هرگز از پای ننشسته و دست از تلاش نکشیده‌اند و مسائل فقهی را پس از استنباط از منابع آن، به بهترین گونه تنظیم کرده و برای برآوردن نیازهای دینی مردم همت گماشته‌اند.

انچه امروزه به نام «رساله توضیح المسائل» از مراجع بزرگوار تقلید در دسترس مردم قرار می‌گیرد، از ثمرات آن رنج و تلاشهاست. و گاهی تنها برای استنباط یک حکم از احکام آن مدتها صرف وقت شده است. ولی از آنجا که رساله‌های موجود برای مطالعه و مراجعه عموم مردم نگاشته شده و بیش از پنجاه سال بر عمر آن می‌گذرد و در این مدت، تغییر چندانی در نثر و شیوه نگارش آن داده نشده و برخی از اصطلاحات مربوط به اهل فن و لغات مشکل و نامأنوس - برای نسل جوان - و عبارتهای پیچیده در آن دیده می‌شود، نمی‌تواند یک متن آموزشی مناسب - به ویژه برای جوانان - باشد، گرچه به جای خود و برای هدفی که نگاشته شده و فراتر از نیاز یک قشر خاص می‌باشد، مفید و ارز شمند است، و می‌توان گفت: مانند داروخانه‌ای است که تمام افراد

← کرده‌اند. (وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۱۰۱).

۳ - عن الصادق (علیه السلام): «... حتّی جاء محمّد (ص) فجاء بالقرآن و بشریته و منهاجه فحلّاله حلّالاً الی یوم القیامة و حرامه حراماً الی یوم القیامة...» (اصول کافی، ج ۲، ص ۱۷، حدیث ۲).

۴ - صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۸۹.

۵ - مانند کتاب «اللّمة الدمشقیة» تألیف فقیه نامدار محمد بن مکی عاملی معروف به «شهید اول».

۶ - همچون شهید اول.

جامعه باید از آن بهره‌مند شوند.

از دیرباز و اکنون نیز در حوزه‌های علوم دینی، برای رشته‌های مختلف دانش از جمله «فقه» کتابهای ویژه‌ای برای سطوح مختلف آموزشی در نظر گرفته شده است و چنین نبوده و نیست که برای افراد تازه وارد «مکاسب شیخ انصاری»^۷ را تدریس کنند و یا در علم اصول از ابتدا به آموزش «کفایة محقق خراسانی»^۸ بپردازند و یا در فلسفه «اسفار ملاحظه»^۹ را آغاز کنند، بلکه در ابتدا کتابهای ساده و روان و مختصر را می‌آموزند و رفته رفته کتابهای مفصلتر و عمیقتر را فرامی‌گیرند.

امروزه، آموزش فقه در حوزه‌های علمیه به سه مرحله تقسیم می‌شود:

● فقه غیراستدلالی، مانند: «رسالة توضیح المسائل» و «العروة الوثقی».^{۱۰}

● فقه نیمه استدلالی؛ مانند: «الروضة البهیة»^{۱۱} و «شراعیة الاسلام».^{۱۲}

● فقه استدلالی؛ مانند: «جواهر الکلام»^{۱۳} و «الحدائق الناضرة».^{۱۴}

بر این اساس، باید در خور فهم افراد جامعه و نیاز آنها، رساله‌هایی تدوین شود، تا بدون هیچگونه مشکلی، وظایف شرعی خود را فراگیرند، و به بهترین شیوه بر دانش دینی خود بیفزایند. گرچه تاکنون در این خصوص، تلاشهای ارزشمندی شده است و کتابهایی منتشر گشته که هر یک در جای خود قابل استفاده می‌باشد، ولی نوشته‌هایی که بتواند با در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی افراد و نیاز صنفی آنها، احکام دین را آموزش دهد، نگاشته نشده و نیاز به تدوین چنین کتابهایی کاملاً محسوس است.

این نیاز ما را بر آن داشت تا با در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی موجود در کشورمان مسائل

۷- کتابی است در احکام معاملات تألیف فقیه عالیمقدار، شیخ مرتضی انصاری دزفولی، و امروزه یکی از متون درسی سطح عالی حوزه‌های علمیه می‌باشد.

۸- کتابی است در علم اصول فقه، تألیف دانشمند گرانمایه محمد کاظم خراسانی، و اکنون یکی از متون درسی سطح عالی حوزه‌های علمیه می‌باشد.

۹- کتابی است در فلسفه اسلامی که در آن رشته بی‌نظیر است، تألیف صدرالدین محمد شیرازی.

۱۰- کتابی است در فقه که بخش عمده مسائل فقهی را دربردارد و در حدّ خود از نظر برخورداری از فروع مسائل کم نظیر است، تألیف فقیه بزرگوار سید محمد کاظم یزدی.

۱۱- کتابی در فقه، تألیف دانشمند گرانقدر، زین‌الدین علی بن احمد عاملی معروف به «شهید ثانی». این کتاب شرحی است بر کتاب «اللمعة الدمشقیة» تألیف شمس‌الدین محمد بن مکی معروف به «شهید اول».

۱۲- کتابی در فقه، تألیف علامه محقق، جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید معروف به «محقق حلی». نویسنده در این کتاب تنظیم جدیدی برای مسائل فقه پدید آورد، و سالها از متون درسی حوزه علمی بوده است.

۱۳- دائرة المعارف بزرگ فقه شیعه، تألیف فقیه سخت‌کوش، شیخ محمد حسن نجفی؛ این کتاب از مآخذ و منابع فقه شیعه است.

۱۴- تألیف محدث ارزشمند و فقیه گرانمایه شیخ یوسف بحرانی، که یکی از کتابهای تفصیلی فقه شیعه می‌باشد.

فقهی را، بدون هیچگونه تغییر در فتاوی فقیهان و تنها تغییر عبارت و جایگزین کردن لغات و اصطلاحات مأنوس و تنظیم مطالب و بیان برخی از مثالها و نمونه‌های آنها بدین صورت تدوین کنیم.

از آنجا که برخی از مسائل فقه، اختصاص به خواهران یا برادران دارد و گروه دیگر را نیازی به آنها نیست و یا کمتر مورد نیازشان می‌باشد علاوه بر مقاطع تحصیلی و توجه به سطح علمی افراد، به تقسیم صنفی هم توجه شده و کتابهای ویژه برادران و خواهران، جدای از یکدیگر تهیه شده است.

ناگفته نماند که در جامعه ممکن است افراد زیادی، حتی مدرک تحصیلی ابتدائی هم نداشته باشند ولی بهتر از بسیاری از دانشگاهیان به مسائل دینی آشنایی داشته باشند؛ اقا در تدوین این نوشته‌ها سطح غالب افراد، در نظر گرفته شده است.

آنچه تاکنون تهیه شده و یا در دست تهیه می‌باشد بدین قرار است:

- * آموزش احکام - ویژه کودکان
- * آموزش احکام - سطح یک - مقطع راهنمایی (ویژه برادران - ویژه خواهران)
- * آموزش احکام - سطح متوسط - مقطع دبیرستانی (ویژه برادران - ویژه خواهران)
- * آموزش احکام - سطح عالی - مقطع دانشگاهی (ویژه برادران - ویژه خواهران)
- * روش تدریس احکام - ویژه استادان محترم و طلاب علوم دینی.

یادآوری چند نکته:

- ۱ - متن کتاب مطابق با فتاوی بنیانگذار جمهوری اسلامی، حضرت آیه‌الله العظمی امام خمینی (قدس سره) می‌باشد.
- ۲ - فتاوی سه تن از مراجع بزرگ تقلید؛ یعنی حضرت آیه‌الله العظمی اراکی (دام ظلّه) و حضرت آیه‌الله العظمی گلپایگانی (دام ظلّه) و حضرت آیه‌الله العظمی خونی (قدس سره) به آن افزوده شده که موارد اختلاف، در همان صفحه، با علامت ستاره (*) مشخص شده است.
- ۳ - در متن کتاب بیشتر مسائل ضروری و کلی آمده و به مسائل جزئی کمتر پرداخته شده است و اختلاف چندانی در آنها وجود ندارد، بعلاوه، همه اختلاف فتواها به گونه‌ای نیست که اگر مقلد به مسائل متن عمل کند، خلاف فتوای مرجع تقلیدش عمل کرده، و یا واجبی را ترک کرده باشد، مثلاً اگر مسأله‌ای که در متن آمده، فتوا باشد و مرجع تقلید کسی در همان مسأله، احتیاط واجب داشته باشد، اگر مقلد به آن فتوا عمل کند، به همان احتیاط نیز عمل کرده است و مشکلی پیش نمی‌آید.
- ۴ - در انتخاب مسائل، تلاش شده است تا مقدار مورد نیاز اولیه جوانان مقطع دبیرستانی

آورده شود، و در مواردی که فرعی از فروع مسائل حذف شده، عنوان مسأله بگونه‌ای آمده که اشکالی در فتوا پیش نیاید، به عنوان مثال؛ در بحث مُطَهَّرَات، با اینکه مطهرات ده‌تاست، در این نوشته تنها به پنج مورد آن اکتفا شده ولی عنوان مسأله اینگونه نگاشته شده است:

«همة اشیاء نجس پاک می‌شود و عمده پاک‌کننده‌ها عبارتند از:»

۵- کتاب حاضر جنبه آموزشی دارد و توسط استادان محترم، تدریس می‌شود، و شاگردان، نزد معلم خود، آن را می‌آموزند، گرچه تلاش شده تا شیوه نگارش چنان باشد که مطالعه آن هم مفید باشد و مسائل شرعی را به مطالعه‌کنندگان نیز بیاموزد.

۶- برای آنکه خوانندگان عزیز اگر خواستند جزئیات مسائل را بدانند و یا متن مسائل را از منابع آنها ببینند، آدرس مسائل در پایان هر صفحه آمده است، بعلاوه، حواشی مراجع تقلید نیز همراه با شماره مسأله - مطابق رساله ایشان - آورده شده است.

۷- با ادای احترام مجدد به مراجع بزرگوار تقلید، جهت اختصار، در حواشی، القاب آنان حذف گردیده و تنها به لقب مشهور اکتفا شده است.

۸- کتاب حاضر، قبل از چاپ، چند دوره تدریس شده و نواقص آن - در حد توان - برطرف گردیده، بعلاوه، چند تن از دوستان فاضل حوزه، عنایت فرموده و بخشهایی از آن را مطالعه کرده و رهنمودهایی ارائه فرموده‌اند، و همچنین تنی چند از خواهران مقطع دبیرستانی، بخشهایی از آن را مطالعه کرده‌اند و قبل از چاپ مورد آزمایش قرار گرفته، تا از نظر محتوا، متناسب با نیاز و سطح علمی مخاطبان آن باشد، که در اینجا از همه آن عزیزان تشکر می‌شود.

۹- جهت اختصار در آدرس مطالب علائم زیر به کار رفته است:

ج = جلد، ص = صفحه، م = مسأله، س = سؤال

۱۰- در تهیه این کتاب از متون زیر استفاده شده است:

* تحریر الوسیله - امام خمینی - ناشر، دارالانوار، بیروت.

* العروة الوثقی (دوجلدی) با حاشیه مراجع تقلید - ناشر، انتشارات علمیه اسلامیة.

* وسیلة النجاة با حاشیه آیه‌الله العظمی گلپایگانی - ناشر، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت.

* رساله توضیح المسائل - امام خمینی - ناشر، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.

* رساله توضیح المسائل - آیه‌الله العظمی گلپایگانی - ناشر، دارالقرآن الکریم.

* رساله توضیح المسائل - آیه‌الله العظمی اراکی - ناشر، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

* رساله توضیح المسائل - آیه‌الله العظمی خونی - چاپ، چاپخانه علمی.

* استفتائات - امام خمینی - ناشر، دفتر انتشارات اسلامی.

سخنی با استادان محترم

۱ - محتوای هر درس - با استفاده از تجربه چندین ساله - برای نیم ساعت تا ۴۵ دقیقه تدریس، تنظیم شده است، که همراه با توضیحات استاد این مقدار از زمان را دربر خواهد گرفت، ولی در چند درس از این کتاب چون مطالب یک بحث ناقص می ماند، حجم بیشتری پیدا کرده و ممکن است وقت بیشتری بطلبد، مانند درسهای: ۳۵، ۳۶، ۳۹ و ۴۲، که در صورت تمام نشدن مطالب در یک جلسه، باید باقیمانده آن برای جلسه بعد بماند و در چند درس دیگر؛ از آنجا که یک بخش از مسائل تمام شده و درس جدید از ابتدای بخش بعدی آغاز می شود، حجم کمتری دارد که باید فرصت باقیمانده را از درس بعد استفاده کرد؛ مانند درسهای: ۲۲، ۲۶، ۳۲ و ۳۳.

۲ - برای تدریس این کتاب، هرگز نباید تنها به مطالعه مطالب آن اکتفا شود بلکه استادان محترم خوب است، قبل از تدریس، متن سطوح بالاتر و یا رساله توضیح المسائل و یا کتابهای فقهی مفصل را مطالعه کنند.

۳ - در پایان هر درس، خلاصه مطالب در قالب چند مسأله آورده شده که می تواند این فایده ها را داشته باشد:

* استاد، می تواند در پایان هر درس، در چند دقیقه با خواندن خلاصه درس مطالب بیان شده را برای حاضران بطور مختصر بازگو کند.

* شاگردان می توانند، برای به خاطر سپردن مطالب و مرور درسهای گذشته، اگر فرصت مطالعه تمام درس را ندارند، خلاصه آن را مطالعه کنند.

* برای استادان، می تواند یادداشتی مناسب برای تدریس در کلاس باشد تا از همراه داشتن کتاب، در هنگام تدریس بی نیاز باشند.

۴ - خلاصه درسهای برگرفته از متن کتاب است و مسائل فرعی و حواشی مراجع تقلید در آنها نیامده است.

۵ - برای هر درس، چند سؤال نوشته شده که اغلب آنها از مصادیق و نمونه های احکام است که استادان محترم، جواب آنها را از شاگردان بخواهند و آنها را در یافتن پاسخها یاری دهند.

۶ - استادان محترم بخشی از وقت را به پاسخگویی سؤالیهای حاضران اختصاص دهند.

۷ - استادان محترم با استفاده از مثالهای مناسب و اجرای عملی برخی از مسائل؛ مانند وضو و تیمم، مطالب را به شاگردان خود تفهیم کنند.

امید است این نوشته، جوانان عزیز را در راه فهم احکام دین یاری کند. و از خدای بزرگ

می‌طلبیم که آنان را در تمام مراحل زندگی یار و یاور باشد.
در پایان بار دیگر از تمامی برادرانی که با مطالعه این کتاب رهنمودهایی فرموده‌اند تشکر
کرده و خدای را بر این توفیق سپاس می‌گوییم و از نظرات و پیشنهادهای سازنده عزیزان
استقبال می‌کنیم.^{۱۵}

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
زمستان ۱۳۷۲، ه. ش.
محمد حسین فلاح زاده ابرقوئی

درس ۳

طهارت

همانگونه که در درس اول گذشت، مجموعه برنامه‌های عملی اسلام «احکام» نامیده می‌شود و از جمله آنها؛ واجبات است و «نماز»، یکی از مهمترین و اساسی‌ترین آنهاست.

مسائل مربوط به نماز را به سه دسته تقسیم می‌کنیم:

- مُقَدِّمَات
- مُقَارِنَات
- مُبْطَلَات

مقدمات نماز را نمازگزار باید قبل از نماز مراعات کند.

مقارنات نماز، مسائلی است مربوط به متن نماز از تکبیرة الاحرام تا سلام.

و مبطلات نماز، چیزهایی است که نماز را باطل می‌کند.

مقدمات نماز

طهارت

از جمله مسائلی که قبل از انجام این عبادت بزرگ باید مورد توجه نمازگزار قرار گیرد، طهارت و پاکی است.

نمازگزار باید بدن و لباس خود را از نجاسات (آلودگیها) پاک کند و برای پاکی از نجاسات، شناخت آنها و راه پاک کردن اشیاء نجس نیز لازم است. قبل از شناخت نجاسات، به یک قاعده کلی اسلامی توجه کنید:

در عالم همه چیز پاک است، مگر یازده چیز و آنچه بر اثر برخورد با اینها نجس شود.

۱ - ادرار (بول)	} نجاسات
۲ - مدفوع (غائط) [مانند گربه و موش]	
۳ - منی	
۴ - خون	
۵ - مردار	
۶ - سگ	
۷ - خوک	
۸ - شراب و هر مایع مستکننده	
۹ - آججو (فُقاع) - آججوی غیر طبی	
۱۰ - کافر	
۱۱ - عرق شتر نجاستخوار	
- [انسان و حیوانهای حرامگوشت خون جهنده دار*
مانند گربه و موش.]
- [انسان و حیوانی که خون جهنده دارد.
مانند: گوسفند.]
- [که در خشکی زندگی می کند
ولی دریایی آن نجس نمی باشد.]

«طهارت» غیر از «نظافت» است و ممکن است چیزی تمیز باشد ولی از نظر احکام اسلام، پاک نباشد، خواسته اسلام، هم طهارت است و هم نظافت، یعنی انسان باید به فکر پاکی و تمیزی خود و محیط و زندگی خود باشد، ولی اکنون سخن درباره طهارت

* حیوانی که اگر رگ آنرا پُرنده خون از آن جستن می کند خون جهنده دارد.

و نجاست است.

- ۱ - ادرار و مدفوع انسان و تمامی حیوانهای حرام گوشت که خون جهنده دارند نجس است.*
- ۲ - ادرار و مدفوع حیوانهای حلال گوشت، مانند گاو و گوسفند و حیوانهایی که خون جهنده ندارند، مانند: مار و ماهی پاک است.^۱
- ۳ - بول و غائط حیوانهایی که گوشت آنها مکروه است پاک می باشد؛ مانند اسب و الاغ.^۲
- ۴ - فضله پرنندگان حرام گوشت، مانند کلاغ، نجس است.^{***۳}

احکام خون

- ۱ - خون انسان و هر حیوانی که خون جهنده دارد نجس است، مانند؛ مرغ و گوسفند.
- ۲ - خون حیوانی که خون جهنده ندارد پاک است؛ مانند ماهی و پشه.
- ۳ - خونی که گاهی در تخم مرغ یافت می شود نجس نیست، ولی بنابر احتیاط واجب باید از خوردن آن اجتناب کرد و اگر خون را با زرده تخم مرغ به هم بزنند که از بین برود، خوردن زرده هم مانعی ندارد.^{***}
- ۴ - خونی که از لای دندان (لثه) می آید، اگر با آب دهان مخلوط شده و از بین برود پاک است و در آن صورت فرو بردن آب دهان هم اشکال ندارد.^۴

-
- ۱ . العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵ .
 - * (گلهایگانی) بنابر احتیاط واجب باید از بول و غائط حیوان حرامگوشتی که خون آن جستن نمی کند اجتناب کرد. (مسأله ۸۵)
 - ۲ . العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵ .
 - ۳ - توضیح المسائل، م ۸۵ .
 - ** (سایر مراجع) پاک است. (مسأله ۸۶)
 - *** (سایر مراجع) بنابر احتیاط واجب، از تخم مرغی که ذره ای خون در آن است باید اجتناب کرد. ولی اگر خون در زرده باشد، تا پوست نازک روی آن پاره نشده، سفیده پاک می باشد. (مسأله ۹۹)
 - ۴ . توضیح المسائل - م ۹۶ و ۹۸ تا ۱۰۱ .

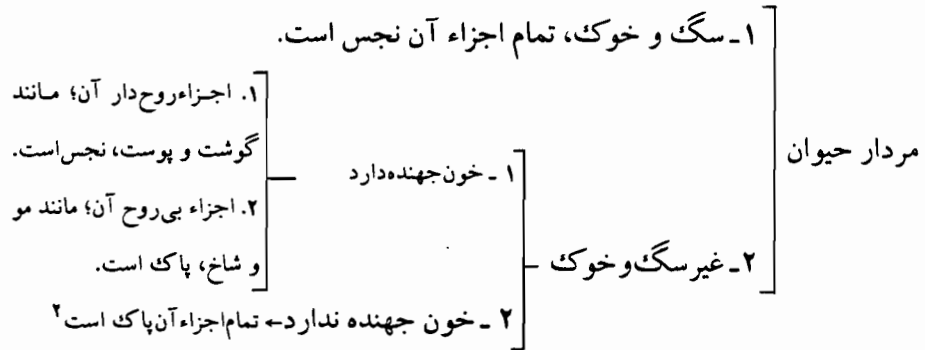
احکام مردار*

۱- انسان مرده هر چند هنوز بدنش سرد نشده باشد تمام بدنش نجس می‌باشد، مگر آنکه:۱

الف: شهید معرکه** باشد.

ب: او را غسل داده باشند (سه غسلش تمام شده باشد).

مردار حیوان

خلاصه درس ۳

- ۱- برای خواندن نماز باید بدن و لباس نمازگزار پاک باشد.
- ۲- در عالم همه چیز پاک است بجز یازده چیز.
- ۳- بدن شهید در معرکه و میتی که او را غسل داده باشند پاک است.
- ۴- مردار سگ و خوک و اجزاء روح‌دار مردار حیوانهائی که خون جهنده دارند نجس است.

* مردار، حیوان مرده‌ای است که به دستور اسلام ذبح نشده باشد.

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۸. الرابع و ص ۶۱، م ۱۲.

** شهیدی که در میدان نبرد جان داده است.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۸؛ الرابع - تحریر الوسیله ج ۱ ص ۱۱۵، الرابع.

- ۵ - مردار حیوانهائی که خون جهنده ندارند و همچنین اجزاء بی‌روح مردار حیوانهای خون جهنده‌دار پاک است.
- ۶ - خون حیوانهای خون جهنده‌دار نجس است.
- ۷ - خون در تخم مرغ نجس نیست ولی بنا بر احتیاط واجب باید از خوردن آن خودداری کرد، مگر به قدری کم باشد که وقتی با زرده بهم زده شود از بین برود.
- ۸ - خونی که از لای دندانها می‌آید، اگر با آب دهان مخلوط شود و از بین برود پاک است و فرو بردن آب دهان اشکال ندارد.

پرسش:

؟

- ۱ - مارمولک و سوسک و قورباغه مرده چه حکمی دارد؟
- ۲ - سرگین الاغ و فضله کلاغ چه حکمی دارد؟
- ۳ - خونی که هنگام مسواک زدن در دهان مشاهده می‌شود چه حکمی دارد؟
- ۴ - کدام انسان از دنیا رفته‌ای بدنش پاک است؟
- ۵ - آیا از پشم گوسفند مرده می‌توان استفاده کرد؟

درس ۵

احکام آبها

آب قلیل:

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می شود (روی چیز نجس ریخته شود یا چیز نجس به آن برسد).^۱
- ۲- اگر آب کر یا جاری به آب قلیل نجس، متصل و با آن مخلوط شود پاک می گردد. (مثلاً ظرف آب قلیلی که نجس شده زیر شیر آبی که به منبع کر متصل می باشد گذاشته و آب را بر آن باز کرده و با آن مخلوط شود پاک می شود)*.^۲

آب کر - جاری - چاه:

- ۱- تمام اقسام آبهای مطلق، بجز آب قلیل تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته باشد پاک است و هرگاه بر اثر برخورد با نجاست، بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد، نجس می شود (بنابراین، آب جاری، چاه، کر و حتی باران در این حکم

۱. توضیح المسائل - م ۲۶.

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۴، م ۱۱.

* در تطهیر آب شرط است که بو یا رنگ یا مزه نجاست نداشته باشد. و چنانچه بو یا رنگ یا مزه نجاست گرفته است، باید به قدری با آب کر یا جاری مخلوط شود که بو و رنگ و مزه نجاست از بین برود.

مشترکند).^۱

۲- آب لوله‌های ساختمانها که متصل به منبع کراست، حکم آب کر را دارد.^۲

برخی از خصوصیات آب باران:

- ۱- اگر بر چیز نجسی که عین نجس* در آن نیست یکبار بیارد پاک می‌شود.
- ۲- اگر بر فرش و لباس نجس بیارد پاک می‌شود و فشار لازم ندارد.**
- ۳- اگر بر زمین نجس بیارد پاک می‌شود.
- ۴- هرگاه باران در جائی جمع شود، اگر چه کمتر از کرباشد، تا زمانی که باران می‌بارد اگر چیز نجسی را در آن بشویند، نجس نمی‌شود، مگر آنکه بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد.^۳

احکام شک در آب:

- ۱- مقدار آبی که معلوم نیست کراست یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود، اما سایر احکام آب کر را ندارد؛ مثلاً برای تطهیر اشیاء نجس مانند آب قلیل است.
- ۲- مقدار آبی که قبلاً کربوده و شک در آن است که قلیل شده یا نه؟ حکم آب کر را دارد.
- ۳- آبی که معلوم نیست، پاک است یا نجس؟ پاک می‌باشد.
- ۴- آبی که پاک بوده و شک در آن است که نجس شده یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.
- ۵- آبی که نجس بوده ولی معلوم نیست پاک شده یا نه؟ حکم آب نجس را

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۳، م ۴.

۲. توضیح المسائل - م ۳۵.

* عین نجس چیزی است که خودبخود نجس است مانند بول و خون.
** در صفحه ۳۸ خواهد آمد، که در شستن فرش و لباس و مانند آن بعد از هر مرتبه شستن باید آن را فشار داد تا آبهای داخل آن بیرون آید.

۳. توضیح المسائل - م ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۲.

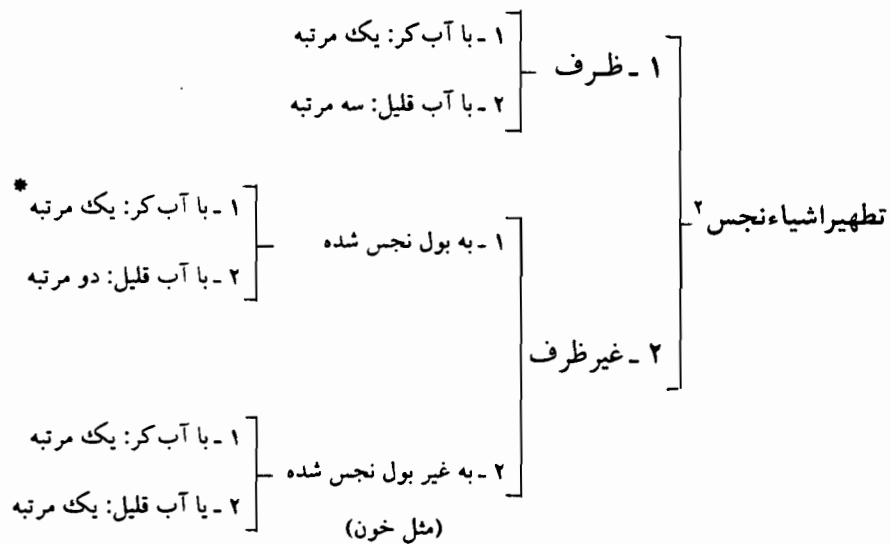
دارد.

۶- آبی که مطلق بوده و معلوم نیست مضاف شده است یا نه؟ حکم آب مطلق را

دارد.^۱

چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب:

آب، پاک کننده بیشترین نجاسات است و از جمله مطهراتی است که همه روزه تمام افراد با آن سروکار دارند. اینک چگونگی تطهیر چیزهای نجس با آن را فرا می‌گیریم.

توضیح:

الف: ظرف نجس را می‌توان این گونه آب کشید:

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۴۹؛ تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۵، م ۱۵.

۲- توضیح المسائل، م ۱۵۰ - ۱۵۹ - ۱۶۰.

* (خونی) اگر لباس و مانند آن به بول نجس شده باشد در کُر نیز دو مرتبه شستن لازم است. (مسأله ۱۶۰)

با آب کر: یک بار آن را در آب برده و بیرون آورند.
 با آب قلیل: آن را سه مرتبه پر از آب کرده و خالی کنند، یا سه مرتبه قدری آب در آن ریخته و هر مرتبه آب را به طوری در آن بگردانند که به جاهای نجس برسد و بیرون بریزند.

ب: برای تطهیر اشیاء نجس، ابتدا باید عین نجس را برطرف کرد، سپس به همان تعداد که در نمودار آمده است آن را آب کشند؛ مثلاً، ظرف نجس را بعد از برطرف کردن آلودگی اگر یک مرتبه در آب کر بشویند کافی است.

ج: فرش و لباس و چیزهایی مانند فرش و لباس که آب را به خود می‌گیرد و قابل فشردن است چنانچه با آب قلیل تطهیر می‌کنند، باید بعد از هر بار شستن، آن را فشرده تا آبهای داخل آن بیرون آید و یا به گونه‌ای دیگر آب آن گرفته شود و در آب کر و جاری هم احتیاط واجب آن است که آب داخل آن گرفته شود.*

د: آب جاری و چاه در احکامی که برای تطهیر اشیاء نجس بیان شد مانند آب کر است.

خلاصه درس ۵

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می‌شود.
- ۲- آب کر، جاری، چاه و باران، اگر بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می‌شود.
- ۳- آبپاشی که در حکم آب کر است تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۴- آب باران پاک کننده است و در فرش و لباس فشار لازم ندارد و تا بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۵- آبی که معلوم نیست، کر است یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود.

* (خونی) فشردن آن لازم است. (اراکمی، گلپایگانی) در آب کُر فشار لازم نیست. (مسألة ۱۶۱)

- ۶- آبی که معلوم نیست پاک است یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.
- ۷- آبی که معلوم نیست مطلق است یا مضاف، حکم آب مطلق را دارد.
- ۸- همه چیزهای نجس (بجز ظروف) با یک مرتبه شستن پاک می‌شود، مگر آنکه به بول نجس شده باشد که در این صورت با آب قلیل باید دو بار شسته شود.
- ۹- در تطهیر فرش و لباس و مانند آن پس از هر بار شستن باید آن را فشرده، یا به گونه‌ای دیگر آبهای داخل آن را گرفت.

پرسش:

؟

- ۱- آب کر چگونه نجس می‌شود؟
- ۲- آیا آب باران که در یک جا جمع شده است و هم اکنون باران بر آن نمی‌بارد حکم آب باران را دارد؟
- ۳- منبع آبی بیشتر از کر ظرفیت داشته، ولی اکنون شک داریم، که آب موجود در آن کر است یا نه، چه حکمی دارد؟
- ۴- لباسی که به خون نجس شده با آب قلیل یا در جوی آب چگونه باید آب کشید؟

درس ۷

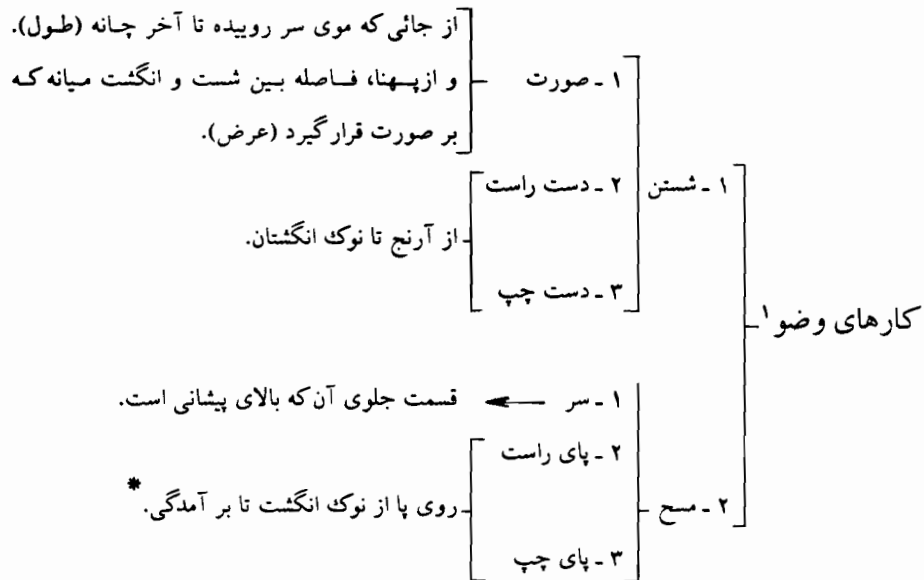
وضو

پس از فراگیری اولین مقدمه نماز، یعنی پاک کردن بدن و لباس از آلودگیها به بیان دومین مقدمه؛ یعنی «وضو» می پردازیم.
نمازگزار باید قبل از انجام نماز، وضو گرفته و خود را برای انجام این عبادت بزرگ آماده کند.

در برخی از موارد هم باید «غسل» کند؛ یعنی تمام بدن را بشوید و هرگاه نتواند وضو بگیرد یا غسل کند، باید به جای آن، عمل دیگری به نام «تیمم» انجام دهد که در این درس و درسهای آینده با احکام هر یک آشنا خواهید شد.

چگونگی وضو

در وضو باید ابتدا صورت و سپس دست راست و بعد از آن دست چپ شسته شود، بعد از شستن این اعضا باید با رطوبتی که از شستن دست بر کف آن است، سر را مسح کند؛ یعنی دست را بر آن بکشد و سپس پای راست و در آخر پای چپ را مسح کند، اکنون برای آشنایی بیشتر با اعمال وضو به نمودار صفحه بعد توجه کنید:

توضیح اعمال وضو

شستن:

- ۱- مقدار واجب در شستن صورت و دستها، همان است که گذشت، ولی برای آنکه یقین کند مقدار واجب را شسته، باید کمی اطراف آن را هم بشوید.^۲
- ۲- بنا بر احتیاط واجب،* صورت و دستها باید از بالا به پائین شسته شود و اگر از پائین به بالا بشوید وضو باطل است.^۳

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱.
* (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسأله ۲۵۸)
۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱ و ۲.
** (سایر مراجع) باید از بالا به پائین بشوید. (مسأله ۲۴۹)
۳. توضیح المسائل - م ۲۴۳.

مسح

مسح سر:

- ۱- جای مسح: یک قسمت از چهار قسمت سر، که بالای پیشانی است (بالای سر).
- ۲- مقدار واجب مسح: هر قدر باشد کافی است (به مقداری که اگر کسی ببیند بگوید مسح کرد).
- ۳- مقدار مستحب آن: به پهنای سه انگشت بسته و طول یک انگشت.
- ۴- مسح با دست چپ: جایز است.*
- ۵- لازم نیست مسح بر پوست سر باشد، بلکه بر موی جلوی سر هم صحیح است، ولی اگر موی سر به قدری بلند باشد که هنگام شانه زدن، به صورت بریزد، باید، پوست سر یا قسمت پائین (بینخ) مو را مسح کند.
- ۶- مسح بر موی جاهای دیگر سر صحیح نیست، هر چند بر محل مسح جمع شده باشد.^۱

مسح پا:

- ۱- جای مسح: روی پا است.
- ۲- مقدار واجب مسح: طول؛ از سرانگشت تا بر آمدگی روی پا.** عرض؛ هر اندازه باشد کافی است هر چند به قدر یک انگشت باشد.
- ۳- مقدار مستحب مسح: همه روی پا.
- ۴- پای راست را باید قبل از پای چپ مسح کند،*** ولی لازم نیست پای راست

۱. توضیح المسائل - م ۲۴۹ و ۲۵۰ و ۲۵۱ و ۲۵۷ و تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۳، م ۱۴.

* (سایر مراجع) بنابر احتیاط واجب باید با دست راست مسح کند. (مسألة ۲۵۵)

** (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسألة ۲۴۹)

*** (گلپایگانی - اراکی) باید پای چپ را پیش از پای راست مسح نکند؛ (خوئی) بنابر احتیاط پای چپ را بعد از پای راست مسح کند. (شرایط وضو، شرط نهم)

را با دست راست و پای چپ را با دست چپ مسح کند.^۱

مسائل مشترک مسح سر و پا:

- ۱- در مسح باید دست را بر سر و پاها بکشد و اگر دست را نگه دارد، و سر یا پا را به آن بکشد وضو باطل است، ولی اگر موقعی که دست را می‌کشد سر یا پا مختصری حرکت کند اشکال ندارد.^۲
- ۲- اگر برای مسح، رطوبتی در کف دست نمانده باشد، نمی‌تواند دست را با آب خارج تر کند، بلکه باید از اعضای دیگر وضو، رطوبت بگیرد و با آن مسح کند.^۳
- ۳- رطوبت دست باید بقدری باشد که بر سر و پا اثر بگذارد.^۴
- ۴- محل مسح (سر و روی پاها) باید خشک باشد، بنابراین اگر جای مسح تر باشد، باید آن را خشک کرد ولی اگر رطوبت آن بقدری کم باشد که مانع از تأثیر رطوبت دست، بر آن نباشد مانع ندارد.^۵
- ۵- بین دست و سر یا پاها باید چیزی مانند چادر و روسری، یا جوراب و کفش فاصله نباشد. هر چند بسیار رقیق و نازک باشد و رطوبت به پوست برسد (مگر در حال ناچاری).^۶
- ۶- محل مسح باید پاک باشد، پس اگر نجس است و نمی‌تواند آن را آب بکشد باید تیمم کند.^۷

-
۱. توضیح المسائل - م ۲۵۲ و ۲۵۳ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۰۹.
 ۲. توضیح المسائل - م ۲۵۵.
 ۳. توضیح المسائل - م ۲۵۷.
 ۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.
 ۵. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.
 ۶. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۷.
 ۷. توضیح المسائل - م ۲۶۰.

خلاصه درس ۷

- ۱- وضو عبارت است از شستن صورت و دستها و مسح سر و پا، با شرائطی که خواهد آمد.
- ۲- بنا بر احتیاط واجب صورت و دستها باید از بالا به پائین شسته شود.
- ۳- در وضو پس از شستن صورت و دستها، باید جلوی سر و روی پاها را مسح کرد.
- ۴- مقدار واجب مسح سر بقدری است که بگویند سر را مسح کرد.
- ۵- مسح سر باید بر قسمت جلوی سر که بالای پیشانی است باشد.
- ۶- مسح پا هر اندازه باشد کافی است، هر چند یک انگشت، ولی از نظر طول باید از نوک انگشت تا برآمدگی روی پا مسح شود.
- ۷- در مسح باید:
 - * دست بر محل مسح کشیده شود.
 - * محل مسح پاک باشد.
 - * چیزی بین دست و محل مسح، فاصله نشود.

پرسش:

؟

- ۱- اعمال وضو را بر شمارید.
- ۲- دخترها و بانوانی که موی سرشان بلند است وظیفه آنها نسبت به مسح سر چیست؟
- ۳- چهار مسأله از مسایلی را که در مسح سر و پاها مشترک است بیان کنید.
- ۴- آیا در حال راه رفتن می توان سر را مسح کرد؟
- ۵- آیا در سرمای شدید می توان بر جوراب یا کفش مسح کرد؟
- ۶- مقدار واجب و مستحب مسح سر و پاها را بیان کنید.

درس ۸

شرایط وضو

با شرایطی که خواهد آمد وضو صحیح است، و با از بین رفتن هر یک از آنها وضو باطل است.

۱- آب وضو پاک باشد (نجس نباشد).	۱- شرایط آب و ظرف وضو	شرایط وضو	
۲- آب وضو مباح باشد (غصبی نباشد).*			
۳- آب وضو مطلق باشد (مضاف نباشد).			
۴- ظرف آب وضو مباح باشد.			
۵- ظرف آب وضو طلا و نقره نباشد.			
۱- پاک باشد.	۲- شرایط اعضای وضو		شرایط وضو
۲- مانعی از رسیدن آب در آن نباشد.			
۱- استعمال آب برای او مانعی نداشته باشد.	۳- شرایط وضو گیرنده		
۲- با قصد قربت وضو بگیرد (ریا نکند).			
۱- رعایت ترتیب (به همان ترتیب که در اعمال وضو گذشت).	۴- سایر شرایط وضو		
۲- رعایت موالات (بین اعمال وضو فاصله نیفتد).			
۳- شخصاً انجام دهد (از دیگری کمک نگیرد).			

* (سایر مراجع) آب وضو و فضائی که در آن وضو می‌گیرد نیز مباح باشد. (بعد از مسأله ۲۷۲، شرط سوم)

شرایط آب وضو و ظرف آن

- ۱- وضو با آب نجس و مضاف باطل است، خواه بداند آن آب نجس یا مضاف است یا نداند، یا فراموش کرده باشد.^۱
- ۲- آب وضو باید مباح باشد، بنابر این در موارد زیر وضو باطل است:
 - * وضو گرفتن با آبی که صاحب آن راضی نیست (راضی نبودن او معلوم است).
 - * آبی که معلوم نیست صاحب آن راضی است یا نه.
 - * آبی که وقف افراد خاصی است، مانند حوض برخی از مدارس و وضوخانه بعضی از مساجد.^۲
- ۳- وضو گرفتن از نهرهای بزرگ، گرچه انسان نداند صاحبان آنها راضی هستند یا نه اشکال ندارد، اما اگر صاحبان آن از وضو گرفتن جلوگیری کنند، احتیاط واجب آن است که وضو نگیرند.^۳
- ۴- اگر آب وضو در ظرف غضبی باشد و با آن وضو بگیرد باطل است.^۴

شرایط اعضای وضو

- ۱- اعضای وضو در موقع شستن و مسح باید پاک باشد.^۵
- ۲- اگر چیزی بر اعضای وضو باشد (اعضای شستن) که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند، یا بر اعضای مسح است، هر چند از رسیدن آب جلوگیری نکند، برای وضو باید برطرف شود.^۶
- ۳- خطوط قلم خودکار و لکه‌های رنگ و چربی و کِرِم در صورتی که رنگ

۱. توضیح المسائل - ۲۶۵.
 ۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۲۵، م ۶، ۷، ۸ و توضیح المسائل - م ۲۶۷ تا ۲۷۲.
 ۳. توضیح المسائل، مسأله ۲۷۱.
 ۴. توضیح المسائل - شرایط وضو - شرط چهارم.
 ۵. توضیح المسائل - ص ۳۵، شرط ششم.
 ۶. توضیح المسائل - ص ۳۷، شرط سیزدهم و مسأله ۲۵۹.

بدون جرم باشد، مانع وضو نیست، ولی اگر جرم داشته باشد (روی پوست را گرفته) باید بر طرف شود.^۱

شرایط وضوگیرنده

۱- کسی که می‌داند اگر وضو بگیرد مریض می‌شود و یا می‌ترسد که مریض شود، باید تیمم کند و اگر وضو بگیرد باطل است. ولی اگر نداند که آب برای او ضرر دارد و وضو بگیرد و بعد بفهمد، ضرر داشته، وضویش صحیح است.^{۲*}

۲- وضو، باید به قصد قربت انجام شود، یعنی برای انجام فرمان خداوند عالم وضو بگیرد.^۳

۳- لازم نیست نیت رابه زبان آورد، یا از قلب خود بگذرانند، بلکه همین مقدار که می‌داند برای اطاعت دستور خداوند وضو می‌گیرد کافی است، بطوری که اگر از او پرسند، چه می‌کنی؟ بگوید وضو می‌گیرم.^۴

سایر شرایط وضو

● ترتیب^۵

کارهای وضو بدین ترتیب باید انجام شود:

- * شستن صورت
- * شستن دست راست
- * شستن دست چپ

-
۱. استفتاآت - ج ۱ ص ۳۶ و ۳۷، س ۴۰ تا ۴۵.
 ۲. العروة الوثقی - م ج ۱ ص ۲۳۲ - توضیح المسائل - م ۲۸۸ و ۶۷۲.
 - * (خوئی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته و ضرر به حدی که شرعاً حرام است نبوده، وضویش صحیح است؛ (گلپایگانی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته، احتیاط واجب آن است که علاوه بر وضو، تیمم نیز بنماید. (مسألة ۲۹۴)
 ۳. توضیح المسائل، ص ۳۱، شرط هشتم.
 ۴. توضیح المسائل، م ۲۸۲.
 ۵. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۸.

* مسح سر

* مسح پای راست

* مسح پای چپ

اگر ترتیب اعمال وضو بهم بخورد وضو باطل است، حتی اگر پای چپ و راست را همزمان مسح کند.*

● مَوالات

۱- مَوالات؛ یعنی، پشت سر هم انجام دادن و فاصله نینداختن بین اعمال وضو.
 ۲- اگر بین کارهای وضو به قدری فاصله شود که وقتی می‌خواهد جایی را بشوید یا مسح کند رطوبت جاهایی که پیش از آن شسته یا مسح کرده، خشک شده باشد، وضو باطل است.^۱

● از دیگران کمک نگیرد

۱- کسی که می‌تواند اعمال وضو را انجام دهد، نباید از دیگری کمک بگیرد، پس اگر شخص دیگری صورت و دست او را بشوید و یا مسح او را انجام دهد وضو باطل است.^۲

۲- کسی که نمی‌تواند وضو بگیرد، باید از دیگران کمک بگیرد که او را وضو دهد و چنانچه مزد هم بخواهد، در صورتی که بتواند باید بدهد.

۳- کسی که در وضو از دیگران کمک می‌گیرد هر مقدار از اعمال وضو را که می‌تواند، باید خودش انجام دهد؛ مثلاً اگر تنها مسح سر را نمی‌تواند انجام دهد، فقط در همین عمل از دیگری کمک می‌گیرد و بقیه را خودش انجام می‌دهد و همچنین،

* پورقی ص ۴۶ را نگاه کنید.

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۵۰، ۲۸ و توضیح المسائل - م ۲۸۳.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۳۴.

خودش باید نیت وضو داشته باشد.^۱

مسأله:

اگر وقت نماز به قدری تنگ است که اگر وضو بگیرد، تمام نماز یا قسمتی از آن، بعد از وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.^۲

خلاصه درس ۸

- ۱- آب وضو باید پاک، مطلق و مباح باشد، و وضو گرفتن با آب نجس و مضاف در هر حال باطل است، چه مضاف یا نجس بودن آن را بدانند یا ندانند.
- ۲- وضو گرفتن با آب غصبی، اگر بدانند غصبی است باطل است.
- ۳- اگر اعضاء وضو نجس باشد، وضو باطل است همچنین اگر مانعی در آن باشد که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند.
- ۴- اگر ترتیب و موالات در وضو از بین برود وضو باطل است.
- ۵- کسی که می تواند وضو بگیرد نباید در شستن و مسح از دیگران کمک بگیرد.
- ۶- وضو باید برای انجام فرمان خداوند عالم انجام شود.
- ۷- اگر انسان بخواهد وضو بگیرد تمام نماز یا قسمتی از آن خارج وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.

پرسش:

؟

- ۱- وضو گرفتن از وضو خانه مؤسسات دولتی برای غیر کارمندان آن مؤسسه چه حکمی دارد؟
- ۲- وضو گرفتن با آب منبع یا آبردکنی که مخصوص نوشیدن است چه حکمی

۱. توضیح المسائل - م ۲۸۶ و ۲۸۷.

۲. توضیح المسائل، م ۲۸۰.

دارد؟

- ۳- کسی که خودش نمی تواند وضو بگیرد وظیفه اش چیست؟
- ۴- قصد قربت در وضو را توضیح دهید.
- ۵- فرق بین ترتیب و موالات در وضو چیست؟

درس ۹

وضوی جبیره‌ای

تعریف جبیره: دوائی که بر زخم می‌زنند و چیزی که با آن زخم را می‌بندند، «جبیره» نام دارد.

۱ - شخصی که بر اعضای وضویش، زخم یا شکستگی است؛ اگر بتواند بطور معمول وضو بگیرد، باید بطور معمول وضو بگیرد؛^۱ مثلاً:

* روی زخم باز است و آب برای آن ضرر ندارد.

* یا روی زخم بسته است ولی باز کردن آن امکان دارد و آب ضرر ندارد.

۲ - چنانچه زخم بر صورت یا دست‌هاست و روی آن باز است و آب ریختن روی آن ضرر دارد،* اگر اطراف آن را بشوید کافی است.^۲

۳ - اگر زخم یا شکستگی در جلوی سر یا روی پاها است (محل مسح) و روی

۱ . توضیح المسائل - م ۳۲۴ - ۳۲۵ .

* (اراک) چنانچه کشیدن دست‌تر بر آن ضرر ندارد، دست‌تر بر آن بکشد و اگر ممکن نیست، پارچه پاکی روی آن بگذارد و دست‌تر بر پارچه بکشد، و اگر این مقدار هم ضرر دارد و یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید، باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و بنا بر احتیاط واجب باید تیمم هم بنماید؛ (گلهایگانی) باید دست‌تر روی آن بکشد و اگر این هم ضرر دارد یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و کافی است. (مسأله ۳۳۱)

۲ . همان.

آن باز است. چنانچه نتواند آن را مسح کند، باید پارچه پاکی روی آن بگذارد و روی پارچه را با تری آب وضو که در دست مانده، مسح کند.^{۱*}

کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای

در وضوی جبیره‌ای، باید جاهائی که شستن یا مسح آن امکان دارد بطور معمول بشوید یا مسح کند، و مواردی که امکان ندارد، دست‌تر بر جبیره بکشد.

چند مسئله:

- ۱- اگر جبیره بیش از حد معمول اطراف زخم را پوشانده باشد، و برداشتن آن ممکن نیست باید ****** وضوی جبیره‌ای گرفته و بنا بر احتیاط واجب تیمم هم انجام دهد.^۲
- ۲- کسی که نمی‌داند وظیفه‌اش وضوی جبیره‌ای است یا تیمم، بنا بر احتیاط واجب باید هر دو را انجام دهد.^۳
- ۳- اگر جبیره، تمام صورت یا تمام یکی از دستها را فراگرفته باشد، وضوی جبیره‌ای کافی است.^{۴***}
- ۴- کسی که در کف دست و انگشتها جبیره دارد و در موقع وضو، دست تر روی آن کشیده است، می‌تواند ******** سر و پا را با همان رطوبت مسح کند، یا از سایر

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۶.

* (گلابگانی) و بنا بر احتیاط لازم تیمم هم بنماید؛ (خوئی) باید تیمم کند و بنا بر احتیاط وضوی جبیره‌ای هم بگیرد. (مسأله ۳۳۲)

** (خوئی) باید تیمم کند، مگر آنکه جبیره در مواضع تیمم باشد که در این صورت لازم است هم وضو بگیرد و هم تیمم کند. (مسأله ۳۴۱)

۲. توضیح المسائل - م ۳۳۵.

۳. توضیح المسائل - م ۳۴۳.

۴. توضیح المسائل - م ۳۳۰.

*** (خوئی) بنا بر احتیاط باید تیمم کند و وضوی جبیره‌ای نیز بگیرد؛ (گلابگانی) باید وضوی جبیره‌ای بگیرد و بنا بر احتیاط واجب اگر تمام یا بعض مواضع تیمم پوشیده نیست تیمم هم بنماید. (مسأله ۳۳۶)

**** (خوئی، گلابگانی) باید سر و پاها را با همان رطوبت مسح کند. (مسأله ۳۳۸)

اعضای وضو رطوبت بگیرد.^۱

۵ - اگر در صورت و دستها چند جیره باشد، باید بین آنها را بشوید و اگر جیره‌ها در سر یا روی پاها باشد باید بین آنها را مسح کند و در جاهایی که جیره است باید به دستور جیره عمل کند.^۲

چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت

۱ - برای انجام نماز (بجز نماز میت).

۲ - برای انجام طواف کعبه.

۳ - برای رساندن جایی از بدن به نوشته قرآن و اسم خداوند.^۳

چند مسأله:

۱ - اگر نماز یا طواف بدون وضو انجام شود باطل است.

۲ - کسی که وضو ندارد نباید جایی از بدن خود را به این نوشته‌ها برساند:

* خط قرآن، ولی ترجمه آن اشکال ندارد.

* اسم خداوند به هر زبانی نوشته شده باشد، مانند: «الله»، «خدا»، «God».

* نام پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - (بنابر احتیاط واجب).

* اسامی امامان - علیهم السلام - (بنابر احتیاط واجب).

* نام حضرت زهرا - علیها السلام - (بنابر احتیاط واجب).^۴

۳ - برای این کارها وضو گرفتن مستحب است:

* رفتن به مسجد و حرم امامان.

* خواندن قرآن.

۱ . توضیح المسائل - م ۳۳۲ .

۲ . توضیح المسائل - م ۳۳۴ .

۳ . توضیح المسائل - م ۳۱۶ .

* تفصیل این مسأله در درس ۴۴ خواهد آمد.

۴ . توضیح المسائل - م ۳۱۷ و ۳۱۹ .

- * همراه داشتن قرآن.
- * رساندن جائی از بدن به جلد یا حاشیه قرآن.
- * زیارت اهل قبور.^۱

چگونه وضو باطل می شود؟

- ۱ - خارج شدن ادرار یا مدفوع یا باد از انسان.
- ۲ - خواب، چنانچه گوش نشنود و چشم هم نبیند.
- ۳ - چیزهایی که عقل را از بین می برد، مانند: دیوانگی، مستی، بیهوشی.
- ۴ - استحاضه زنان.*
- ۵ - آنچه سبب غسل شود، مانند جنابت و مس میت.^۲

خلاصه درس ۹

- ۱ - شخصی که بر اعضاء وضوی او زخم یا دمل، یا شکستگی است ولی می تواند بطور معمول وضو بگیرد باید بطور معمول وضو بگیرد.
- ۲ - شخصی که نتواند اعضای وضو را بشوید یا آب را به آن برساند چنانچه اطراف زخم را بشوید کافی است و تیمم لازم نیست.
- ۳ - چنانچه روی زخم یا شکستگی بسته باشد، ولی باز کردن آن امکان دارد (سختی ندارد) باید جیبیره را باز کند و بطور معمول وضو بگیرد.
- ۴ - در صورتی که روی زخم بسته باشد و آب برای آن ضرر داشته باشد باز کردن آن لازم نیست، هر چند باز کردن ممکن باشد.
- ۵ - برای انجام نماز و طواف و برای رساندن جائی از بدن به خط قرآن و اسم

۱ . توضیح المسائل - م ۳۲۲ .
 * یکی از خونهایی که زنان از خود می بینند «استحاضه» است که مسائل آن در بحث غسل خواهد آمد (مراجع کنید به درس ۱۳).
 ۲ . توضیح المسائل - م ۳۳۳

خداوند باید وضو گرفت.

۶- رساندن جانی از بدن به اسم پیامبر اکرم و امامان و حضرت زهرا (سلام الله علیهم اجمعین) بدون وضو بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.

۷- بول و غائط وضو را باطل می‌کند.

۸- خواب، دیوانگی، بیهوشی، مستی، و آنچه سبب غسل شود، وضو را باطل

می‌کند.

پرسش:

؟

۱- شخصی که سه انگشت پای او را جبیره پوشانده است، وظیفه‌اش نسبت به

وضو چیست؟

۲- کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای را با ذکر مثال توضیح دهید.

۳- آیا با رطوبتی که بر جبیره است می‌توان مسح کرد؟

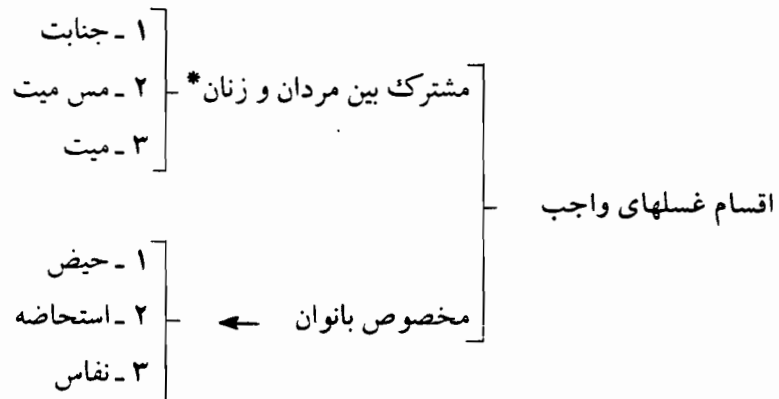
۴- اگر جبیره نجس باشد و برداشتن آن هم ممکن نباشد تکلیف چیست؟

۵- آیا چرت زدن وضو را باطل می‌کند؟

۶- شخصی دست به میت زده، آیا وضویش باطل شده است؟

غسل

گاهی اوقات برای نماز (و هر کاری که باید با وضو انجام شود) غسل لازم است.
 غسل؛ یعنی شستن تمام بدن با قصد قربت.
 اکنون به بیان موارد غسل و چگونگی آن می پردازیم.

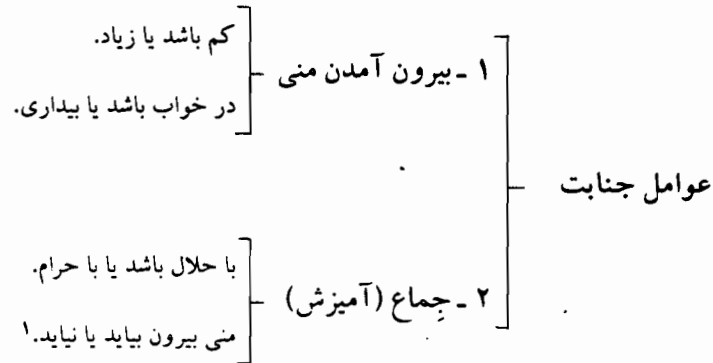

پس از تعریف و تقسیم غسل به بیان مسائل هر یک از غسلهای واجب می پردازیم.

* در این کتاب هر جا احکامی برای زنان بیان می شود که به بانوان و زن (در حال مفرد) تعبیر می شود، دخترهای بالغ را نیز شامل است، مانند احکام نگاه کردن زن به مرد.

غسل جنابت

۱- چگونه انسان جنب می‌شود؟

- ۲- اگر منی از جای خود حرکت کند، ولی بیرون نیاید سبب جنابت نمی‌شود.^۲
- ۳- دختری که می‌داند منی از او خارج شده است و یا می‌داند آنچه بیرون آمده است منی می‌باشد، جنب است و باید غسل کند.^{۳*}
- ۴- دختری که نمی‌داند آنچه از او بیرون آمده منی است یا نه اگر از روی شهوت بیرون آمده جنب است و چنانچه این نشانه را نداشته باشد و یا نمی‌داند چنین بوده یا نه حکم به جنابت نمی‌شود و غسل لازم نیست.^{۴**}
- ۵- مستحب است انسان بعد از بیرون آمدن منی بول کند و اگر بول نکند و بعد از غسل رطوبتی از او خارج شود که نداند منی است یا رطوبت دیگر، حکم منی را دارد.^۵

۱. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶.
۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶، م ۱.
۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.
- * از دخترها و بانوان بیرون آمدن منی کمتر اتفاق می‌افتد، و ترشحاتی که از مجرای بول خارج می‌شود ولی از روی شهوت نیست حکم منی ندارد.
۴. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.
- ** (گلابیگانی) چنانچه با شهوت و جستن بیرون آمده و یا با جستن بیرون آمده و بعد از بیرون آمدن آن بدن سست شده، آن رطوبت حکم منی دارد. (مسأله ۳۵۲)؛ (خوئی) اگر با شهوت بیرون آید و بدن سست شود، در حکم منی است. (مسأله ۳۵۲)
۵. توضیح المسائل م ۳۴۸.

کارهایی که بر جنب حرام است^۱

- * رساندن جائی از بدن به خط قرآن، اسم خداوند و بنا بر احتیاط واجب اسامی پیامبران و ائمه و حضرت زهرا (علیهم السلام).*
- * رفتن به مسجد الحرام و مسجد النبی (صلی الله علیه و آله) هر چند از یک در داخل شود و از در دیگر بیرون رود.
- * توقف در مساجد.
- * گذاشتن چیزی در مسجد هر چند از بیرون مسجد باشد.**
- * خواندن سوره‌هایی از قرآن که سجده واجب دارد حتی یک حرف از آن.***
- * توقف در حرم امامان علیهم السلام، بنا بر احتیاط واجب.****

سوره‌های سجده دار قرآن:^۲

- سوره شماره ۳۲ = سجده
- سوره شماره ۴۱ = فَصَّلَتْ
- سوره شماره ۵۳ = نَجْم
- سوره شماره ۹۶ = عَلَق

- ۳- اگر فرد جنب از یک در مسجد وارد شود و از در دیگر خارج شود (عبور بدون توقف) مانع ندارد، بجز مسجد الحرام و مسجد النبی که عبور هم جایز نیست.^۳
- ۴- اگر شخصی در خانه‌اش مکانی را برای نماز قرار دهد (و همچنین در مؤسسه یا اداره) حکم مسجد ندارد.^۴

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

* (خوئی) اسامی پیامبران و امامان (علیهم السلام) هم حرام است. (مسأله ۳۶۱)

** (اراکلی) اگر توقف نداشته باشد، گذاشتن چیزی در مسجد، اشکال ندارد؛ (خوئی) وارد شدن برای برداشتن چیزی هم حرام است. (مسأله ۳۵۲)

*** (گلپایگانی - خوئی) تنها خواندن آیات سجده واجب حرام است. (مسأله ۳۶۱)

**** (اراکلی) توقف در حرم امامان هم در حال جنابت حرام است. (مسأله ۳۵۲)

۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۸۸، م ۳.

خلاصه درس ۱۰

۱ - غسل‌های واجب به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف: مشترک بین زنان و مردان

ب: مخصوص بانوان

۲- اگر از انسان منی بیرون آید و یا آمیزش کند جنب می‌شود.

۳- کسی که می‌داند، جنب شده است باید غسل جنابت کند، و کسی که نمی‌داند،

جنب شده است یا نه؟ غسل بر او واجب نیست.

۴- این اعمال بر جنب حرام است:

* مسّ نوشته قرآن و اسم خداوند و پیامبران و امامان و حضرت زهرا - علیهم السلام -

* ورود به مسجد الحرام و مسجد النبی و توقف در سایر مساجد.

* گذاشتن چیزی در مسجد.

* خواندن سوره‌هایی از قرآن که سجده واجب دارد.

۵- عبور از مساجد، اگر توقف نداشته باشد، بلکه از یک در وارد شود و از در دیگر

بیرون برود اشکال ندارد، بجز مسجد الحرام و مسجد النبی که عبور هم جایز نیست.

پرسش:

؟

۱ - غسل‌های مشترک بین مردان و زنان را نام ببرید.

۲ - شخصی از خواب بیدار شده و چیزی بر لباس خود می‌بیند، ولی هر چه فکر

می‌کند، نشانه‌های منی را بیاد نمی‌آورد، وظیفه‌اش چیست؟

۳ - رفتن شخص جنب به حرم امامزاده‌ها چه حکمی دارد؟

۴ - آیا شخص جنب می‌تواند در نمازخانه‌های ادارات و مؤسسات توقف کند؟

انجام غسل

در غسل باید تمام بدن و سر و گردن شسته شود، خواه غسل واجب باشد؛ مانند جنابت، و یا مستحب، مانند غسل جمعه، به عبارت دیگر، تمام غسلها در انجام فرقی ندارند مگر در نیت.

غسل، به گونه‌های زیر انجام می‌شود:

اول سر و گردن.	] ۱- ترتیبی ^۱	] نحوه انجام غسل
و سپس نیمه راست بدن،		
و بعد از آن نیمه چپ بدن را بشوید.		
* با نیت غسل یکباره زیر آب می‌رود بطوری‌که تمام بدن در آب قرار گیرد.	] ۲- ارتماسی	
* یا به تدریج زیر آب می‌رود، که در نهایت تمام بدن در آب قرار گیرد.		
* و یا زیر آب رفته و در آب به نیت غسل بدن را تکان می‌دهد.		

۱. توضیح المسائل - م ۳۶۱ و ۳۶۷ و ۳۶۸.

توضیح:

غسل را به دو صورت می‌توان انجام داد: «ترتیبی» و «ارتماسی». در غسل ترتیبی، ابتدا سر و گردن شسته می‌شود، سپس نیمه راست بدن و بعد از آن نیمه چپ. در غسل ارتماسی، تمام بدن یکباره در آب قرار می‌گیرد، پس در می‌توان غسل ارتماسی باید آب به قدری باشد، که انسان بتواند تمام بدن را زیر آب برد.

شرایط صحیح بودن غسل:

- ۱- تمام شرطهایی که برای صحیح بودن وضو گفته شد، در صحیح بودن غسل هم شرط است، بجز موالات. و همچنین لازم نیست بدن را از بالا به پائین بشوید.^۱
- ۲- کسی که چند غسل بر او واجب است، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل بجا آورد.^۲
- ۳- کسی که غسل جنابت کرده، نباید برای نماز وضو بگیرد، ولی با غسلهای دیگر نمی‌شود نماز خواند و باید وضو هم بگیرد.^{۳*}
- ۴- در غسل ارتماسی باید تمام بدن پاک باشد، ولی در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست، و اگر هر قسمتی را پیش از شستن همان قسمت تطهیر کند کافی است.^{۴**}
- ۵- غسل جیره‌ای مثل وضوی جیره‌ای است ولی بنا بر احتیاط واجب *** باید آن

۱. توضیح المسائل - م ۳۸۰.

۲. توضیح المسائل - م ۳۸۹.

۳. توضیح المسائل - م ۳۹۱.

* (خوئی) با غسلهای دیگر واجب غیر از غسل استحاضه متوسطه و غسلهای مستحب نیز می‌تواند بدون وضو نماز بخواند اگر چه احتیاط مستحب آن است که وضو هم بگیرد. (مسأله ۳۹۷)

۴. توضیح المسائل - م ۳۷۲.

** (خوئی) در غسل ارتماسی یا ترتیبی پاک بودن تمام بدن پیش از غسل لازم نیست، بلکه اگر به فرو رفتن در آب یا ریختن آب به قصد غسل، بدن پاک شود، غسل محقق می‌شود. (مسأله

(۳۷۸)

*** (اراکسی) احتیاط مستحب است، آن را ترتیبی بجا آورند نه ارتماسی؛ (خوئی) باید آن

را ترتیبی بجا آورد.^۱

۶ - کسی که روزه واجب گرفته، نمی‌تواند در حال روزه غسل ارتماسی انجام دهد، چون روزه‌دار نباید تمام سر را در آب فرو برد ولی اگر از روی فراموشی غسل ارتماسی کند صحیح است.^۲

۷ - در غسل لازم نیست تمام بدن با دست شسته شود، و چنانچه با نیت غسل، آب را به تمام بدن برساند کافی است.^۳

غسل مَسِّ مِیّت

۱ - اگر کسی جایی از بدن خود را به بدن انسان مرده‌ای که سرد شده و غسلش نداده‌اند برساند، باید غسل مَسِّ میت کند.^۴

۲ - در این موارد مس بدن انسان مرد سبب غسل نمی‌باشد:

※ انسانی که در میدان نبرد به شهادت رسیده است، در صورتی که در میدان جان

دهد.*

※ مرده‌ای که بدنش گرم است و هنوز سرد نشده است.

※ مرده‌ای که غسلش داده‌اند.^۵

۳ - غسل مس میت را باید مانند غسل جنابت انجام دهند، ولی کسی که غسل

مَسِّ میت کرده، اگر بخواهد نماز بخواند، باید وضو هم بگیرد.^{۶**}

کرا ترتیبی بجا آورند. (مسأله ۳۳۷)؛ (گلهایگانی) اگر ترتیبی انجام دهند بهتر است، گرچه

ارتماسی هم صحیح است. (مسأله ۳۴۵)

۱. توضیح المسائل - م ۳۳۹.

۲. توضیح المسائل - م ۳۷۱.

۳. استفتائات - ج ۱ ص ۵۶، س ۱۱۷.

۴. توضیح المسائل - م ۵۲۱.

* (خوئی) مَسِّ بدن شهید بنا بر احتیاط واجب غسل دارد. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱)

۵. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۳، و توضیح المسائل، م ۵۲۲ و ۵۲۶ و استفتائات، ص ۷۹، و

العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱.

۶. توضیح المسائل - م ۵۳۰.

** (خوئی) لازم نیست گرچه احتیاط مستحب است وضو هم بگیرد. (مسأله ۳۹۷)

غسل میت

۱- هرگاه مؤمنی* از دنیا برود، بر همه مکلفین واجب است که او را غسل داده و کفن کنند و بر او نماز بخوانند و سپس دفن کنند، و اگر بعضی انجام دهند، از دیگران ساقط می‌شود.^۱

۲- واجب است میت را سه غسل بدهند:

اول: به آبی که با سدر (کنار) مخلوط باشد.

دوم: به آبی که با کافور مخلوط باشد.

سوم: با آب خالص.^۲

۳- غسل میت مثل غسل جنابت است، و احتیاط واجب آن است که تا غسل

ترتیبی ممکن است، میت را غسل ارتماسی ندهند.^۳

خلاصه درس ۱۱

۱- در غسل باید تمام بدن شسته شود به گونه ترتیبی یا ارتماسی.

۲- شرایط صحت غسل، همان شرایط صحت وضو است، بجز موالات و از بالا به

پائین شستن اعضا.

۳- کسی که غسل جنابت کرده نباید برای نماز وضو بگیرد مگر آنکه در بین غسل

یا بعد از آن چیزی که وضو را باطل می‌کند از او سرزند.

۴- کسی که چند غسل بر او واجب باشد، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل

انجام دهد، بلکه می‌تواند به همراه آن نیت غسل استجبایی هم داشته باشد (مثل غسل

جمعه).

* (سایر مراجع) لمبانی (ص ۵۴۸).

۱. توضیح المسائل - م ۵۴۲.

۲. توضیح المسائل - ص ۵۵۰.

۳. توضیح المسائل - م ۵۶۵.

- ۵- رساندن جایی از بدن به بدن انسان مرده سبب غسل مسّ میّت است.
- ۶- اگر جایی از بدن را به بدن شهید، یا مرده‌ای که بدنش سرد نشده است و یا غسلش داده‌اند برسانند، غسل واجب نمی‌شود.
- ۷- اگر مؤمنی از دنیا برود باید او را سه بار غسل دهند و سپس کفن کرده و بر آن نماز بخوانند و دفن کنند.
- ۸- غسل‌های میّت عبارتند از:
- الف: غسل با آب سدر.
- ب: غسل با آب کافور.
- ج: غسل با آب خالص.

پرسش:	؟
-------	---

- ۱- غسل ترتیبی چگونه انجام می‌شود؟
- ۲- آیا در آبی که کمتر از مقدار کراهت می‌تواند غسل ارتماسی انجام داد؟
- ۳- شخص جنب در روز جمعه به نیت جنابت و جمعه یک غسل انجام می‌دهد، آیا می‌تواند با آن غسل نماز بخواند یا باید وضو هم بگیرد.
- ۴- نیت غسل را توضیح دهید.
- ۵- آیا در جایی (مثلاً جبهه) از آب تانکری که برای نوشیدن افراد آورده شده می‌تواند غسل کرد؟
- ۶- فرق غسل میّت با غسل مسّ میّت چیست؟
- ۷- در چه صورتی شهید را نباید غسل داد؟

درس ۱۲

غسلهای اختصاصی دخترها و بانوان

سه غسل از غسلهای واجب، یعنی غسل حیض، استحاضه و نفاس، تنها بر دخترها و بانوان واجب می شود و سبب این غسلها خونی است که از رحم (مجرای ادرار) بیرون می آید و هر یک احکام خاصی دارد که در این درس به بیان آنها می پردازیم.

غسل حیض (قاعدگی)

زمانی که خونریزی قاعدگی قطع شود، زن باید برای نماز و سایر کارهایی که نیاز به طهارت دارد غسل کند.^۱

نشانه های خون حیض

● قبل از بلوغ دیده نمی شود و اگر دختری قبل از بالغ شدن خونی ببیند حکم حیض ندارد.*

۱. توضیح المسائل، م ۴۶۶.

* ممکن است دختری بالغ باشد ولی خونریزی قاعدگی نداشته باشد چون وراثت و تغذیه و آب و هوا هم در این مسأله تأثیر دارد، چنانچه امروزه معمولاً نخستین خونریزی دخترها در سنین ۱۲ یا ۱۳ سالگی می باشد.

- زنهای سیده پس از ۶۰ سالگی و زنهای غیر سیده پس از ۵۰ سالگی، خون حیض نمی‌بینند و چنانچه پس از آن سنین خونی ببینند حکم حیض ندارد.*
- دوره قاعدگی کمتر از سه روز نیست، پس اگر جریان خون قبل از سه روز قطع شود حکم حیض ندارد.
- دوره قاعدگی بیش از ده روز طول نمی‌کشد و چنانچه خونریزی بیش از ده روز طول بکشد، پس از ده روز حکم حیض ندارد.
- خونریزی در سه روز اول بطور مستمر می‌باشد، پس اگر مثلاً دو روز خون ببیند سپس بطور کامل قطع شود و یک روز دیگر دوباره خون ببیند، از آغاز حیض نبوده است.
- فاصله دو حیض حداقل ده روز می‌باشد، پس اگر بعد از تمام شدن دوره قاعدگی قبل از آنکه ده روز فاصله شود خون ببیند، خون دوم حکم حیض ندارد.**
- خون حیض معمولاً غلیظ و گرم و پررنگ است و با فشار و کمی سوزش می‌آید.^۱

احکام دوران قاعدگی

در مدت قاعدگی، این کارها بر بانوان حرام است:

- نماز و طواف کعبه.
 - کارهایی که بر جنب حرام است؛ مانند توقف در مسجد. (در درس ۱۰ گذشت)
 - آمیزش با همسر، برای زن و مرد، هر دو حرام است.^۲
- در ایام قاعدگی نماز و روزه بر زن واجب نیست، و نمازها قضا ندارد ولی قضای روزه‌ها را باید پس از ماه مبارک رمضان بجا آورد.^۳

* (خونی) زنهای سیده و غیر سیده بعد از تمام شدن پنجاه سال تا تمام شدن شصت سال، چنانچه با سینه‌های حیض یا در روزهای عادت خون ببینند احتیاط کنند.

** اگر آنکه ابتدا سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و دوباره چند روزی خون ببیند و مجموع آن سه روز اول و دوم و پاک‌ی در وسط بیش از ده روز نباشد.

۱- فتاویٰ رضوی، ج ۱، ص ۳۱۵ و ۳۱۶ و توضیح المسائل، م ۴۳۴ تا ۴۳۷.

۲- توضیح المسائل، م ۴۵۰.

۳- توضیح المسائل، م ۴۶۹.

وظیفه زن، هنگام شروع خونریزی^۱

شماره	چگونگی جریان خون	وظیفه
۱	تاکنون خونریزی قاعدگی نداشته، مانند دختری که برای اولین مرتبه خونریزی او شروع شده است.	
۲	اولین خونریزی قاعدگی او نیست ولی هنوز عادت منظمی پیدا نکرده است.	در این سه صورت از ابتدای خونریزی اگر نشانه‌های خون قاعدگی را دارد، باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.
۳	خونریزی قاعدگی او از نظر تعداد روزها منظم است مثلاً همیشه پس از ۵ روز خونریزی پاک می‌شود ولی از نظر وقت شروع خونریزی منظم نشده است.	
۴	خونریزی قاعدگی او از نظر تعداد روزها منظم نیست؛ مثلاً گاهی پس از ۵ روز خونریزی پاک می‌شود و گاهی پس از ۶ روز ولی از نظر وقت شروع خونریزی منظم است؛ مثلاً همیشه ۲۵ روز پس از پاک شدن دوباره خونریزی شروع می‌شود.	در این دو صورت، چون وقت شروع خونریزی مشخص است، از ابتدای شروع باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.
۵	خونریزی قاعدگی او هم از نظر تعداد روزها و هم از نظر وقت شروع خونریزی منظم است، مثلاً همیشه بیستم ماه خونریزی شروع می‌شود و پس از ۵ روز قطع می‌گردد.	
۶	عادت منظمی در خونریزی داشته است ولی اکنون آن را فراموش کرده.	اگر نشانه‌های خون قاعدگی را دارد، باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.

۱. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۲۶، ۸م و ص ۲۲۸، م ۱۵.

وظیفه زن پس از قطع خونریزی

- ۱- پس از پایان دوره قاعدگی و قطع خونریزی، زن باید غسل حیض بجا آورد و نماز و سایر عبادت‌های خود را انجام دهد.^۱
- ۲- غسل حیض با غسل جنابت تفاوتی ندارد بجز نیت.^۲
- ۳- با غسل حیض به تنهایی نمی‌توان نماز خواند، بلکه باید به علاوه غسل، وضو هم بگیرد.^{۳*}

چون اکثر مطالب این درس و درس ۱۳ را در جمله‌های کوتاه و خلاصه نمی‌توان بیان کرد، از خلاصه آن صرف‌نظر شد.

پرسش:

؟

- ۱- اولین مرتبه‌ای که ممکن است خونریزی قاعدگی دختر آغاز شود چه سنی است؟
- ۲- مدت خونریزی قاعدگی چند روز است؟
- ۳- اگر زن مدت و زمان شروع خونریزی قاعدگی خود را فراموش کرده باشد وظیفه‌اش چیست؟
- ۴- وظیفه زن نسبت به نماز و روزه و قضای آنها در ایام قاعدگی چیست؟

۱. توضیح المسائل، م ۴۶۶.

۲. همان مدرک.

۳. همان مدرک.

* (خونی) وضو بگیرد بهتر است و البته پیش از غسل.

درس ۱۳

غسل استِحاضه، نفاس

استِحاضه

یکی دیگر از خونهایی که گاهی اوقات از رحم دختر یا زن بیرون می آید «استِحاضه» است. خون استِحاضه معمولاً زرد رنگ و سرد است و بدون فشار و سوزش بیرون می آید و غلیظ نیست ولی ممکن است گاهی اوقات، پررنگ و گرم و غلیظ باشد و با فشار بیرون آید.^۱

«به زنی که خونریزی استِحاضه دارد، مُستِحاضه گویند.»

اقسام استِحاضه

خون استِحاضه بر اساس کمی و زیادی آن به سه دسته تقسیم می شود: قلیله، متوسطه و کثیره. بر پایه این تقسیم، وظیفه زن نیز متفاوت است.^۲

وظیفه مستِحاضه قلیله

اگر جریان خون تنها یک طرف پنبه بهداشتی را آلوده کرده باشد و به درون آن

۱. توضیح المسائل، م ۳۹۲.

۲. توضیح المسائل، م ۳۹۳.

نفوذ کرده ولی از طرف دیگر ظاهر نشده، قلیله* است و زن باید برای نماز بدن را تطهیر کرده و پنبه را عوض کند و وضو بگیرد. بنابر این استحاضه قلیله، غسل ندارد.^۱

وظیفه مستحاضه متوسطه

اگر خونریزی به قدری است که به درون پنبه نیز نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده ولی لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده نکرده باشد استحاضه متوسطه است و زن باید برای نماز به علاوه وظایفی که برای قلیله گفته شد برای آن نمازی که قبل از آن مستحاضه شده است غسل کند و تازمانی که خونریزی مستحاضه متوسطه ادامه دارد هر روز قبل از همان نماز غسل کند.** بنابر این، در استحاضه متوسطه در هر شبانه روز یک غسل کافی است اما پس از قطع خونریزی نیز باید غسل کند.^۲

وظیفه مستحاضه کثیره

اگر خونریزی به قدری است که به پنبه بهداشتی نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده و لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده کرده استحاضه کثیره است و زن باید برای هر نماز به علاوه وظایفی که برای قلیله گفته شده غسلی هم انجام دهد ولی اگر نماز ظهر و عصر را با هم بخواند و فاصله نیاندازد، یک غسل برای هر دو کافی است و همچنین برای نماز مغرب و عشا.^۳

چند مسأله:

۱ - مستحاضه متوسطه نیز باید پس از قطع خونریزی غسل کند.^۴

* برای آشنایی بیشتر با چگونگی شناخت نوع استحاضه به رساله توضیح المسائل، مسأله ۴۰۴ مراجعه کنید.

۱. توضیح المسائل، م ۳۹۳ و ۳۹۴.

** (گلبایگانی - خونی) در استحاضه متوسطه، زن باید پیش از نماز صبح غسل کند. (مسأله ۴۰۱)

۲. توضیح المسائل، م ۳۹۳ و ۳۹۵.

۳. توضیح المسائل، م ۳۹۶.

۴. توضیح المسائل، م ۴۰۳.

- ۲ - غسل استحاضه با سایر غسلها تفاوتی ندارد مگر در نیت.
- ۳ - با غسل استحاضه به تنهایی نمی‌توان نماز خواند، بلکه باید به علاوه غسل وضو هم بگیرد.^{۱*}

غسل نفاس

- غسل نفاس مربوط به ولادت فرزند است و در زمان دیگری دیده نمی‌شود، که زن پس از خونریزی زایمان باید آن را انجام دهد.
- ۱ - خونریزی نفاس ممکن است یک لحظه باشد و ممکن است چندین روز طول بکشد ولی از ده روز بیشتر نخواهد شد و چنانچه از ده روز بگذرد، زیاده بر آن حکم نفاس ندارد.^۲
- ۲ - زن باید پس از قطع خونریزی زایمان غسل نفاس بجا آورد و نماز و سایر عبادتهای خود را انجام دهد، بنابر این آنچه در بعضی مناطق مرسوم است که پس از ۷ یا ۱۰ روز به حمام رفته و غسل می‌کنند و قبل از آن، هرچند خونریزی قطع شود، نماز و سایر عبادتها را انجام نمی‌دهند کار صحیحی نیست.^۳
- ۳ - آنچه در ایام قاعدگی بر زن حرام است، در حال نفاس نیز حرام است.^{۴**}
- ۴ - غسل نفاس با سایر غسلها بجز در نیت تفاوت دیگری ندارد و برای نماز کافی نیست، بلکه زن باید علاوه بر غسل وضو نیز بگیرد.^{۵***}

۱ . توضیح المسائل، م ۳۹۱ .

* (خوئی) اظهار این است که در استحاضه کثیره غسل از وضو کفایت می‌کند. (مسأله ۳۹۷)

۲ . توضیح المسائل، م ۵۱۱ .

۳ . توضیح المسائل، م ۵۱۵ .

۴ . توضیح المسائل، م ۵۱۳ .

** (خوئی) بنابر احتیاط. (مسأله ۵۱۹)

۵ . العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۱۰، سطر ۳ و توضیح المسائل، م ۳۹۱ .

*** (خوئی) با غسل نفاس نیز می‌تواند بدون وضو نماز بخواند. (مسأله ۳۹۷)

پرسش:

؟

- ۱- در چه صورتی بر زن مستحاضه غسل واجب نیست؟
- ۲- زنی که ساعت ۱۰ صبح مستحاضه متوسطه شده است وظیفه اش نسبت به نمازهای روزانه چیست؟
- ۳- آیا ممکن است زنی در طول عمر یکبار هم غسل نفاس انجام ندهد.
- ۴- وظایف مشترک مستحاضه برای نماز در هر سه دسته آن چیست؟
- ۵- آیا نماز و روزه‌هایی که زن در مدت خونریزی زایمان ترک کرده است قضا دارد یا نه؟

تیمم

(جانشین وضو و غسل)

در این موارد باید بجای وضو و غسل تیمم کرد:

- ۱ - آب نباشد و یا دسترسی به آن نداشته باشد.
- ۲ - آب برای انسان ضرر داشته باشد؛ مثلاً به سبب استعمال آب، مرضی در او پیدا می شود و یا بیماری اش شدید می شود.
- ۳ - اگر آب را به مصرف وضو یا غسل برساند، خودش یا همسر او یا فرزندانش یا رفیقش یا کسانی که به او مربوطند از تشنگی می میرند یا مریض می شوند (حتی حیوانی که در اختیار اوست).
- ۴ - بدن یا لباس انسان نجس است و آب بیش از تطهیر آن ندارد، و لباس دیگری هم ندارد.
- ۵ - وقت برای وضو گرفتن یا غسل کردن ندارد.^۱

۱. توضیح المسائل - تیمم .

چگونه تیمم کنیم؟

اعمال تیمم

- ۱- زدن کف دو دست با هم بر چیزی که تیمم بر آن صحیح است.
 - ۲- کشیدن هر دو دست بر تمام پیشانی و دو طرف آن، از جایی که موی سر رویده است، تا روی ابروها و بالای بینی.
 - ۳- کشیدن کف دست چپ بر تمام پشت دست راست.
 - ۴- کشیدن کف دست راست بر تمام پشت دست چپ.
- تمام کارهای تیمم باید با قصد تیمم و برای اطاعت از دستور الهی انجام شود، و همچنین باید معلوم کند که تیمم بجای وضوست یا غسل^۱.

چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است:

- * خاک
- * ریگ
- * اقسام سنگها؛ مانند سنگ سیاه، سنگ مرمر، و نیز سنگ گچ و آهک (قبل از پخته شدن).
- * گل پخته؛ مانند آجر، کوزه.^۲*

چند مسئله:

- ۱- تیممی که به جای وضوست با تیممی که به جای غسل است فرقی ندارد مگر در نیت.^۳

۱. توضیح المسائل - م ۷۰۰.

۲. توضیح المسائل - م ۶۸۴ و ۶۸۵؛ و العروة الوثقی، ج ۱ ص ۴۸۵.
* (ازاکی - گلپایگانی) تیمم بر گل پخته صحیح نیست؛ (خوئی) بنا بر احتیاط تیمم بر گل پخته صحیح نیست. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۵)

۳. توضیح المسائل - م ۷۰۱.

- ۲- کسی که به جای وضو تیمم کرده است، اگر یکی از چیزهایی که وضو را باطل می‌کند از او سر بزند تیممش باطل می‌شود.^۱
- ۳- کسی که به جای غسل تیمم کرده است هرگاه یکی از اسباب غسل، مثل جنابت یا مس میت پیش آید تیممش باطل می‌شود.^۲
- ۴- تیمم در صورتی صحیح است که نتواند وضو بگیرد، یا غسل کند بنابراین اگر بدون عذر تیمم کند، صحیح نیست و اگر عذر داشته باشد و برطرف شود، مثلاً آب نداشته، و آب پیدا کند، تیمم او باطل می‌شود.^۳
- ۵- اگر به جای غسل جنابت تیمم کند، لازم نیست* برای نماز وضو بگیرد ولی اگر به جای غسلهای دیگر تیمم کند، با آن تیمم نمی‌تواند نماز بخواند و باید برای نماز وضو بگیرد و اگر نتواند وضو بگیرد، باید تیمم دیگری به جای وضو انجام دهد.^۴

شرایط صحیح بودن تیمم:

- * اعضای تیمم؛ یعنی پیشانی و دستها پاک باشد.
- * پیشانی و پشت دستها را از بالا به پائین مسح کند.
- * چیزی که بر آن تیمم می‌کند پاک و مباح باشد.
- * ترتیب را رعایت کند.
- * موالات را رعایت کند.
- * چیزی بین دست و پیشانی و همچنین کف دست و پشت دست در هنگام مسح فاصله نباشد.^۵

-
۱. توضیح المسائل - م ۷۲۰.
 ۲. توضیح المسائل - م ۷۲۰.
 ۳. توضیح المسائل - م ۷۲۲.
 - * (گلهایگانی) نباید وضو بگیرد. (مسألة ۷۳۱)
 ۴. توضیح المسائل - م ۷۲۳.
 ۵. العروة الوثقی ج ۱ ص ۴۹۵ و توضیح المسائل - م ۶۹۲ - ۶۹۴ - ۷۰۴ تا ۷۰۶.

خلاصه درس ۱۲

- ۱- شخصی که آب ندارد و یا دسترسی به آب ندارد و یا مانعی از مصرف آب وجود دارد باید به جای وضو و غسل تیمم کند.
- ۲- در تیمم باید پیشانی و پشت دستها با کف دستها مسح شود.
- ۳- تیمم بر خاک و ریگ و سنگ و گل پخته صحیح است.
- ۴- تیمم، چه بجای غسل باشد و چه وضو با هم فرقی ندارد (مگر در نیت).
- ۵- اگر بجای وضو تیمم کرده مبطلات وضو آن را باطل می‌کند. و اگر بجای غسل باشد آنچه سبب غسل است آن را باطل می‌کند.
- ۶- تیمم بدون عذر صحیح نیست.
- ۷- در تیمم رعایت ترتیب و موالات لازم است و باید اعضای تیمم و چیزی که بر آن تیمم می‌کند، پاک باشد.

پرسش:

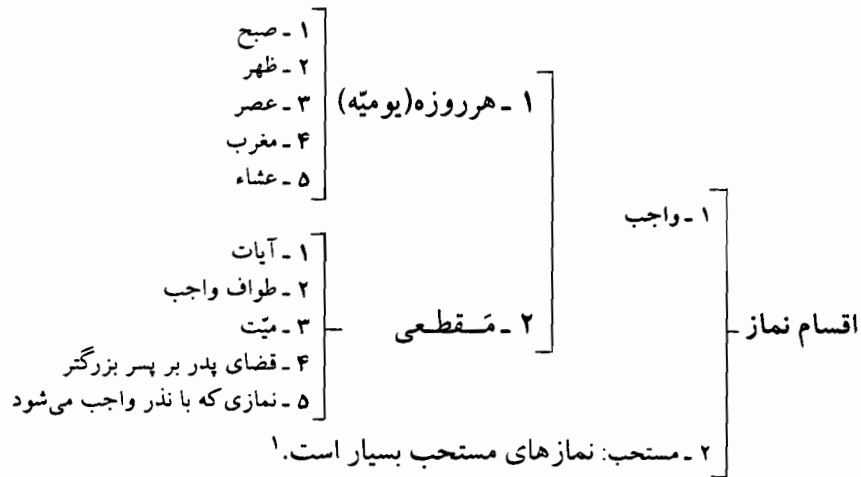
?

- ۱- در چه مواردی باید بجای وضو و غسل، تیمم کرد؟
- ۲- آیا از ترس درندگان می‌توان بجای وضو تیمم کرد؟
- ۳- تیمم بر آجر و کلوخ چه حکمی دارد؟
- ۴- تیمم بر چوب و برگ درختان چه حکمی دارد؟
- ۵- آیا کسی که جنب است و از غسل کردن خجالت می‌کشد، می‌تواند بجای غسل تیمم کند یا نه؟

درس ۱۵

وقت نماز

پس از فراگرفتن مسائل طهارت، کم کم برای انجام نماز، آماده می شویم. برای آشنایی با مسائل و احکام نماز ابتدا یاد آور می شویم که نماز یا واجب است و یا مستحب، نمازهای واجب هم دو دسته اند؛ بعضی از آنها تکلیف هر روزه می باشد و در هر شبانه روز، در زمانهای خاصی باید بجا آورده شود و برخی دیگر نمازهایی هستند که گاهی اوقات به سببی خاص واجب می شود و برنامه همیشگی و هر روزه نمی باشد، جهت آشنائی با نمازهای واجب به این نمودار توجه کنید.

۱. توضیح المسائل، نمازهای واجب.

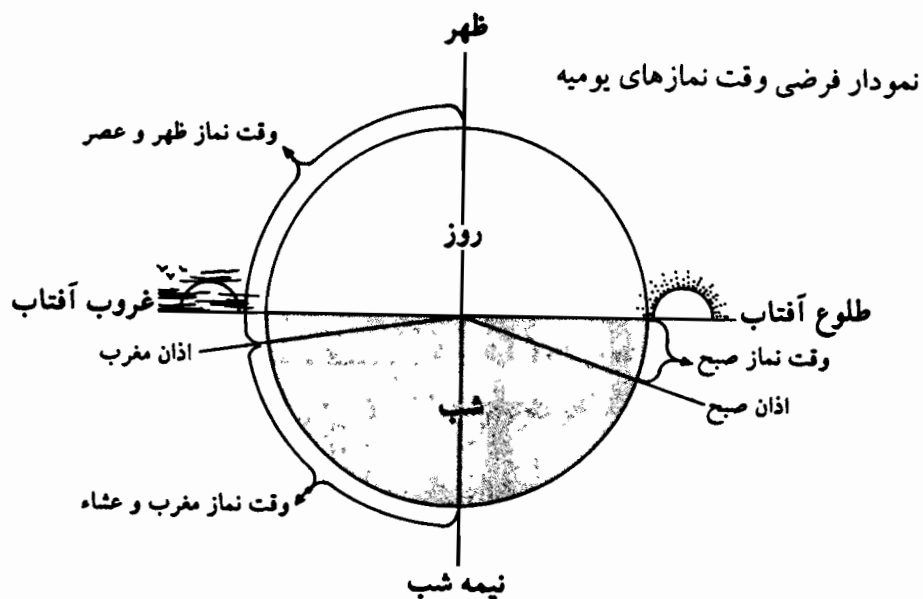
تعداد رکتهای نماز:

نمازهای هر روزه، پنج نماز و مجموع آنها هفده رکعت است.

- نماز صبح : دو رکعت
 نماز ظهر : چهار رکعت
 نماز عصر : چهار رکعت
 نماز مغرب : سه رکعت
 نماز عشاء : چهار رکعت

وقت نمازهای روزانه:

- وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب.
 وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب.
 وقت نماز مغرب و عشاء : از مغرب تا نصف شب.^۱*

۱. توضیح المسائل - م ۷۳۱ و ۷۳۶.

* اگر نماز مغرب یا عشاء را تا نصف شب نخواند، بنا بر احتیاط واجب باید تا اذان صبح بدون آنکه نیت اداء یا قضا کند بخواند.

توضیح:

وقت اذان صبح

نزدیک اذان صبح، از طرف مشرق، سفیده‌ای رو به بالا حرکت می‌کند که آن را «فجر اول» گویند، هنگامی که آن سفیده پهن شد، «فجر دوم» و ابتدای وقت نماز صبح است.^۱

ظهر

اگر چوب یا چیزی مانند آن را عمود بر زمین قرار دهیم، وقتی که سایه آن به کمترین مقدار رسید و رو به افزایش گذاشت «ظهر شرعی» و ابتدای وقت نماز ظهر است.^۲

مغرب

«مغرب» موقعی است که سرخی طرف مشرق، که بعد از غروب آفتاب پیدا می‌شود از بین برود.^{۳*}

نیمه شب

اگر فاصله بین غروب آفتاب با اذان صبح^{**} را دو نیم کنیم، وسط آن «نیمه شب» و آخر وقت نماز عشاء است.^{۴***}

۱. توضیح المسائل - م ۷۴۱.

۲. توضیح المسائل - م ۷۲۹.

۳. توضیح المسائل - م ۷۳۵.

* (سایر مراجع) از بالای سر بگذرد. (مسأله ۷۴۳)

** (خونی) باید از اول غروب تا اول آفتاب حساب کرد. (مسأله ۷۴۷)

۴. احتیاط واجب آن است که برای نماز عشاء همانگونه که در متن آمده است و برای نماز شب تا اول

آفتاب حساب شود. (توضیح المسائل - م ۷۳۹)

*** تقریباً یازده ساعت و ربع بعد از ظهر شرعی، آخر وقت نماز مغرب و عشاء است.

احکام وقت نماز

- ۱ - نمازهای غیر روزانه و مقطعی دارای وقت مشخصی نمی‌باشد، بلکه وقت انجام آنها بستگی به زمانی دارد که به علتی آن نماز واجب شود. مثلاً؛ نماز آیات بستگی به زلزله یا کسوف یا خسوف و یا حادثه‌ای دارد که پیش آمده است، و نماز میت، زمانی واجب می‌شود که مسلمانی از دنیا برود، و تفصیل هر کدام در جای خود خواهد آمد.
- ۲ - اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود و یا عمداً نماز را قبل از وقت شروع کند، باطل است.^۱

اگر نماز در وقت خودش خوانده شود در اصطلاح فقه، گویند: نماز «آداء» شده است.

اگر نماز بعد از وقت خوانده شود، در اصطلاح فقه، گویند: نماز «قضاء» شده است.

- ۳ - مستحب است انسان نماز را در اول وقت بخواند، و هر چه به اول وقت نزدیکتر باشد بهتر است، مگر آنکه تأخیر آن از جهتی بهتر باشد، مثلاً صبر کند که نماز را به جماعت بخواند.^۲
- ۴ - اگر وقت نماز تنگ باشد، که اگر بخواند مستحب است نماز را بجا آورد، بخشی از نماز بعد از وقت خوانده می‌شود باید مستحب است را بجا نیاورد، مثلاً اگر بخواند قنوت بخواند، وقت می‌گذرد، باید قنوت نخواند.^۳

۱ . توضیح المسائل - م ۷۴۴ .

۲ . توضیح المسائل - م ۷۵۱ .

۳ . توضیح المسائل - م ۷۴۷ .

خلاصه درس ۱۵

- ۱- نمازهای واجب بر دو دسته است: الف: نمازهای همیشگی، ب: نمازهایی که گاهی اوقات واجب می شود.
- ۲- نمازهای هر روزه عبارتند از: صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشا.
- ۳- نمازهایی که گاهی واجب می شود عبارتند از: آیات، طواف، میت، قضای پدر بر پسر بزرگتر و نماز نذری.
- ۴- وقت نمازهای روزانه بدین شرح است:
 وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب.
 وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب.
 وقت نماز مغرب و عشا : از مغرب تا نصف شب.
- ۵- زمان دمیدن فجر دوّم وقت اذان صبح و ابتدای وقت نماز صبح است.
- ۶- آنگاه که سایه چیزهای عمود بر زمین به کمترین مقدار می رسد و رو به افزایش می گذارد ظهر شرعی است.
- ۷- پس از غروب آفتاب، آنگاه که سرخی طرف مشرق از بین می رود، مغرب است.
- ۸- اگر فاصله بین غروب آفتاب و اذان صبح دو نیم شود، نیمه شب و پایان وقت نماز عشاء است.
- ۹- اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود باطل است.
- ۱۰- نماز اداء به نمازی گویند که در وقت خود خوانده شود؛ نماز قضاء نمازی است که بعد از وقت خوانده می شود.

پرسش:

؟

- ۱- فرق بین نماز واجب و مستحب را توضیح دهید.
- ۲- نمازهایی که همیشه در شب باید خوانده شود نام ببرید.
- ۳- دو نمونه از اسباب وجوب نماز آیات را نام ببرید.

- ۴- امروز با قرار دادن چوبی عمود بر زمین، ظهر را مشخص کنید.
- ۵- اگر غروب آفتاب ساعت $۶ \frac{۱}{۴}$ بعد از ظهر و اذان صبح ساعت $۴ \frac{۱}{۴}$ باشد محاسبه فرمایید نیمه شب در چنین شبی چه وقت است.
- ۶- برای تشخیص مغرب (ابتدای وقت نماز مغرب) باید به مشرق بنگریم یا به مغرب.

درس ۱۶

قبله، پوشش

قبله

- ۱ - خانه کعبه، که در شهر مکه و در مسجد الحرام قرار دارد، «قبله» است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.
- ۲ - کسی که بیرون شهر مکه و دور از آن است اگر طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می خواند، کافی است.^۱

پوشانیدن بدن در نماز

یکی از مسائلی که قبل از شروع نماز توجه به آن لازم است، مسأله پوشش است، و اکنون به بیان مقدار پوشش و شرایط آن می پردازیم.

مقدار پوشش

- ۱ - پسرها و مردان باید عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را نیز بپوشانند.

۱. توضیح المسائل، م ۷۷۶.

- ۲ - دخترها و بانوان باید تمام بدن را بپوشانند بجز:
- * دستها تا مچ.
 - * پاها تا مچ.
- * صورت به مقداری که در وضو باید شسته شود.^۱
- ۳ - بر زنان پوشاندن دستها و پاها و صورت به مقداری که در مسأله پیش گفته شد در نماز واجب نیست، گرچه پوشاندن آن هم مانع ندارد.^۲
- ۴ - بر دخترها و بانوان، لازم است پای خود را از نگاه نامحرم بپوشانند و چنانچه در حال نماز هم نامحرمی او را می بیند باید پاها را نیز بپوشاند.
- ۵ - لباس نمازگزار باید این شرایط را دارا باشد:
- * پاک باشد (نجس نباشد).
 - * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * از اجزاء مردار نباشد؛ مثلاً از پوست حیوانی که مطابق دستور اسلام کشته نشده است تهیه نشده باشد، حتی کمر بند و دستکش.
- * از حیوان حرام گوشت نباشد؛ مثلاً از پوست پلنگ یا خوک تهیه نشده باشد.
- از شرایط بالا، آنچه ممکن است برای هر کس پیش آید شرط اول است چون کمتر کسی است که با لباس غصبی یا بالباسی که از اجزاء مردار تهیه شده، نماز بخواند، بنابر این به توضیح شرط اول می پردازیم:
- ۶ - پوشیدن زیور طلا و لباس ابریشمی برای دخترها و بانوان در نماز و غیر نماز اشکال ندارد.^۳
- ۷ - علاوه بر لباس، بدن نمازگزار نیز باید پاک باشد.

۱. توضیح المسائل، م ۷۸۸ و ۸۸۹.

۲. توضیح المسائل، م ۷۸۹.

۳. العروة الوثقی، ج ۱، شرایط لباس نمازگزار.

در این موارد نماز خواندن با بدن یا لباس نجس، باطل است:

- * عمداً با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، یعنی با این که می‌داند بدن یا لباس نجس است با همان حال نماز بخواند.^۱
- * در یادگرفتن مسأله کوتاهی کرده* و به جهت ندانستن مسأله با بدن یا لباس نجس نماز خوانده است.^۲
- * نجس بودن بدن یا لباس را می‌دانسته، ولی هنگام نماز فراموش کرده و با آن نماز خوانده است.^۳

در این موارد، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند صحیح است:

- * نداند بدن یا لباس نجس است و بعد از نماز متوجه شود.^۴
- * به واسطه زخمی که در بدن اوست، بدن یا لباس نجس شده و آب کشیدن یا عوض کردن آن هم دشوار است.^۵
- * لباس یا بدن نمازگزار به خون نجس شده است ولی مقدار آلودگی کمتر از دِرْهَم** است.
- * ناچار باشد که با بدن یا لباس نجس نماز بخواند؛ مثلاً آب برای تطهیر ندارد.

۱. توضیح المسائل، م ۷۹۹.

* (گلبایگانی) کسی که نمی‌داند با بدن یا لباس نجس نماز باطل است، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، بنابر احتیاط لازم نمازش باطل است (مسأله ۸۸۹)؛ (اراکنی) کسی که نمی‌داند با بدن و لباس نجس نماز باطل است اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نمازش باطل است. (مسأله ۷۹۴)

۲. توضیح المسائل، م ۸۰۰.

۳. توضیح المسائل، م ۸۰۳.

۴. توضیح المسائل، م ۸۰۲.

۵. توضیح المسائل، م ۸۴۸.

** یک درهم تقریباً به اندازه یک سکه دو ریالی است.

چند مسأله:

- ۱- اگر لباسهای کوچک نمازگزار مثل دستکش و جوراب، نجس باشد، و یا دستمال کوچک نجسی در جیب داشته باشد، چنانچه از اجزاء مردار یا حرامگوشت نباشد اشکال ندارد.^۱
- ۲- پوشیدن لباس سفید و پاکیزه‌ترین لباسها و استعمال بوی خوش و دست کردن انگشتری عقیق در نماز، مستحب است.^۲
- ۳- پوشیدن لباس سیاه و چرک و تنگ و لباسی که نقش صورت دارد و باز بودن دکمه‌های لباس در نماز مکروه است.^۳

خلاصه درس ۱۶

- ۱- خانه کعبه که در مسجد الحرام و در شهر مکه قرار دارد قبله است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.
- ۲- اگر نمازگزار طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند کافی است.
- ۳- مردان باید در نماز عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.
- ۴- زنان باید در نماز تمام بدن، بجز صورت و دستها تا مچ و پاها تا مچ را بپوشانند.
- ۵- بدن و لباس نمازگزار باید پاک باشد.
- ۶- لباس نمازگزار باید مباح باشد و از اجزاء مردار و حیوان حرام گوشت نباشد.
- ۷- اگر نمازگزار قبلاً نمی‌دانسته بدن با لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود، صحیح است.
- ۸- اگر نمازگزار قبلاً می‌دانسته که بدن یا لباسش نجس است ولی هنگام نماز فراموش کرده نمازش باطل است.

۱. توضیح المسائل، م ۸۴۸.

۲. توضیح المسائل، م ۸۴۸.

۳. توضیح المسائل، م ۸۶۵.

پرسش:

؟

- ۱- شرایط لباس نمازگزار چیست؟
- ۲- اگر پس از نماز متوجه شود که لباسش نجس است، نمازش چه حکمی دارد؟
- ۳- در چه صورتی نمازگزار با این که می‌داند لباسش نجس است می‌تواند نماز بخواند؟
- ۴- اگر بین نماز متوجه شود لباسش نجس است تکلیف چیست؟
- ۵- برای حال ناچاری که می‌توان با بدن یا لباس نجس نماز خواند، سه مثال بیاورید.

مکان نمازگزار

مکانی که انسان بر آن نماز می‌خواند باید دارای شرایط زیر باشد:

- * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * بی‌حرکت باشد (مانند اتومبیل در حال حرکت نباشد).
- * جای آن، تنگ و سقف آن، کوتاه نباشد تا بتواند قیام و رکوع و سجود را بطور صحیح انجام دهد.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) پاک باشد.
- * مکان نمازگزار اگر نجس است طوری تر نباشد که به بدن یا لباس وی سرایت کند.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) از جای زانوها و بنا بر احتیاط واجب از جای انگشتان پا، بیش از چهار انگشت بسته، پست‌تر یا بلندتر نباشد.^۱*

۱. توضیح المسائل، مکان نمازگزار.

* در رساله‌های سایر مراجع برخی شرایط دیگر هم آمده است.

احکام مکان نمازگزار:

- ۱ - نماز خواندن در مکان غضبی (مثلاً در خانه‌ای که بدون اجازه صاحبخانه وارد شده است) باطل است.^۱
- ۲ - در حال ناچاری نماز خواندن بر چیزی که حرکت می‌کند؛ مانند قطار و هواپیما و در جایی که سقف آن کوتاه است و یا جایش تنگ است، مانند سنگر و بر مکان ناهموار اشکال ندارد.^۲
- ۳ - انسان باید رعایت ادب را بکند و جلوتر از قبر پیغمبر - صلی الله علیه و آله - و امام - علیه السلام - نماز نخواند.^۳*
- ۴ - مستحب است، انسان نماز را در مسجد بخواند، و در اسلام بر این مسأله سفارش بسیار شده است.^۴
- ۵ - از مسائلی که خواهد آمد، به اهمیت حضور در مسجد و نماز خواندن در آن پی می‌بریم:

- * زیاد رفتن به مسجد مستحب است.
- * رفتن به مسجدی که نمازگزار ندارد مستحب است.
- * همسایه مسجد اگر عذری نداشته باشد مکروه است در غیر مسجد نماز بخواند.
- * مستحب است، انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود؛ غذا نخورد، در کارها با او مشورت نکند، همسایه او نشود، از او زن نگیرد و به او زن ندهد.^۵**

-
- ۱ . توضیح المسائل، م ۸۶۶.
 - ۲ . توضیح المسائل، م ۸۸۰.
 - ۳ . توضیح المسائل، م ۸۸۴.
 - * (گلپایگانی) بنا بر احتیاط واجب، باید جلوتر یا مساوی قبر پیغمبر (ص) و امام (ع) نماز نخواند. (مسأله ۸۹۸)
 - ۴ . توضیح المسائل، م ۸۹۳.
 - ۵ . توضیح المسائل، م ۸۹۶ و ۸۹۷.
 - ** احکام مسجد به تفصیل در درس ۴۶ خواهد آمد.

آمادگی برای نماز

اکنون، پس از فراگرفتن مسائل وضو، غسل، تیمم، وقت نماز، پوشش و مکان نمازگزار آماده شروع نماز می شویم.

اذان و اقامه

۱- بر نمازگزار مستحب است، قبل از نمازهای یومیه، ابتدا اذان و بعد از آن اقامه بگوید.^۱

اذان

.....	الله اکبر	۴ مرتبه
.....	أشهد أن لا إله إلا الله	۲ مرتبه
.....	أشهد أن محمداً رسول الله	۲ مرتبه
.....	حتى على الصلوة	۲ مرتبه
.....	حتى على الفلاح	۲ مرتبه
.....	حتى على خير العمل	۲ مرتبه
.....	الله أكبر	۲ مرتبه
.....	لا إله إلا الله	۲ مرتبه

اقامه

.....	الله أكبر	۲ مرتبه
.....	أشهد أن لا إله إلا الله	۲ مرتبه
.....	أشهد أن محمداً رسول الله	۲ مرتبه

۱. توضیح المسائل، م ۹۲۶، ص ۹۱.

- حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ۲ مرتبه
 حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ ۲ مرتبه
 قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ۲ مرتبه
 اللَّهُ أَكْبَرُ ۲ مرتبه
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۱ مرتبه

۲- جمله «أَشْهَدُ أَنْ عَلَيَّا وَلِيُّ اللَّهِ» جزء اذان و اقامه نیست، ولی خوب است بعد از «أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» به قصد قربت گفته شود.^۱

احکام اذان و اقامه

- ۱- اذان و اقامه باید بعد از داخل شدن وقت نماز گفته شود و اگر قبل از وقت بگوید باطل است.^۲
- ۲- اقامه باید بعد از اذان گفته شود و اگر قبل از اذان بگوید صحیح نیست.^۳
- ۳- بین جمله‌های اذان و اقامه باید، زیاد فاصله نشود و اگر بین آنها بیشتر از معمول فاصله بیندازد، باید دوباره آن را از سر بگیرد.^۴
- ۴- اگر برای نماز جماعتی اذان و اقامه گفته باشند، کسی که با آن جماعت نماز می‌خواند، نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.^۵
- ۵- نماز مستحبی اذان و اقامه ندارد.^۶
- ۶- مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید، در گوش راست او اذان و

۱. توضیح المسائل، م ۹۱۹.
۲. توضیح المسائل، م ۹۳۵.
۳. توضیح المسائل، م ۹۳۱.
۴. توضیح المسائل، م ۹۲۰.
۵. توضیح المسائل، م ۹۲۳.
۶. العروة الوثقی، ج ۱ - ص ۶۰۱.

در گوش چپش اقامه بگویند.^۱

۷ - مستحب است کسی که برای گفتن اذان معین می‌کنند، عادل و وقت شناس و صدایش بلند باشد.^۲

خلاصه درس ۱۷

۱ - مکان نمازگزار باید دارای این شرایط باشد:

* مباح باشد.

* بی حرکت باشد.

* جای آن تنگ و سقف آن کوتاه نباشد.

* پست و بلند نباشد.

* اگر مکان نجس است به بدن یا لباس نمازگزار سرایت نکند.

* در حال سجده، جایی که پیشانی را می‌گذارد، پاک باشد.

۲ - نماز خواندن در مکان غصبی باطل است.

۳ - در حال ناچاری می‌توان در مکان متحرک و در جایی که سقف آن کوتاه است و بر مکان پست و بلند نماز خواند.

۴ - مستحب است انسان نماز را در مسجد بخواند.

۵ - مستحب است انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود، غذا نخورد، همسایه او نشود، در کارها با او مشورت نکند، به او زن ندهد و از او زن نگیرد.

۶ - مستحب است قبل از شروع نماز ابتدا اذان بگوید و بعد از آن اقامه، و سپس نماز را شروع کند.

۷ - کسی که در نماز جماعت شرکت می‌کند، اگر برای آن نماز اذان و اقامه گفته باشند نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.

۸ - مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید در گوش راست او اذان و در

۱ . توضیح المسائل - م ۹۱۷ .

۲ . توضیح المسائل - م ۹۴۱ .

گوش چپش اقامه بگویند.

پرسش:

؟

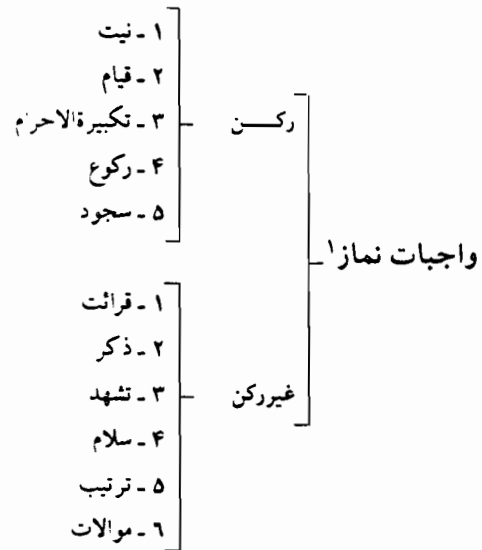
- ۱ - نماز خواندن بر فرش نجس چه حکمی دارد؟
- ۲ - آیا بر سجاده‌ای که دیگری برای خود پهن کرده است می‌توان نماز خواند؟

چرا؟

- ۳ - اذان با اقامه چه تفاوتی دارد؟
- ۴ - مستحب است رفتار ما با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود چگونه باشد؟
- ۵ - نماز خواندن در قطار و هواپیما چه حکمی دارد؟
- ۶ - دو مورد از مواردی که اذان و اقامه ساقط می‌باشد نام ببرید.

واجبات نماز

- ۱- نماز با گفتن «الله أكبر» شروع می شود و با سلام به پایان می رسد.
- ۲- آنچه در نماز انجام می شود یا واجب است و یا مستحب.
- ۳- واجبات نماز، یازده چیز است که برخی رکن و برخی غیررکن است.

فرق بین رُکن و غیر رُکن:

ارکان نماز، اجزاء اساسی آن به شمار می‌آید و چنانچه یکی از آنها بجا آورده نشود و یا اضافه شود، هر چند بر اثر فراموشی هم باشد، نماز باطل است. واجبات دیگر، اعمالی است که انجام آنها لازم است و اگر عمداً ترک شود نماز باطل است ولی چنانچه از روی فراموشی، کم یا زیاد شود نماز باطل نیست.^۱

احکام واجبات نماز

□ نیت

۱- نمازگزار، از آغاز تا پایان نماز، باید بداند چه نمازی می‌خواند و آن را برای انجام فرمان خداوند عالم بجا آورد.^۲

۲- به زبان آوردن نیت، لازم نیست، ولی چنانچه به زبان هم بگوید اشکال ندارد.^۳

۳- نماز، باید از هرگونه ریا و خودنمایی بدور باشد؛ یعنی نماز را تنها برای انجام دستور خداوند بجا آورد و چنانچه تمام نماز یا قسمتی از آن، برای غیر خدا باشد، باطل است.^{۴*}

□ تکبیرة الاحرام

همانگونه که گذشت نماز با گفتن «اللَّهُ أَكْبَرُ» آغاز می‌شود و به آن «تکبیرة الاحرام» می‌گویند. چون با همین تکبیر است که بسیاری از کارها که قبل از نماز جایز بوده بر نمازگزار حرام می‌شود، مانند خوردن و آشامیدن، خندیدن و گریستن.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۲.

۲. همان مدرک.

۳. توضیح المسائل، م ۹۴۳.

۴. توضیح المسائل، م ۹۴۶-۹۴۷.

* (در یکایی) اگر در جزء تکبیرت صد بار گفتی «اللَّهُ أَكْبَرُ» لازم است که تمام کند و نوبت به ... (مسئله ۹۵۶)

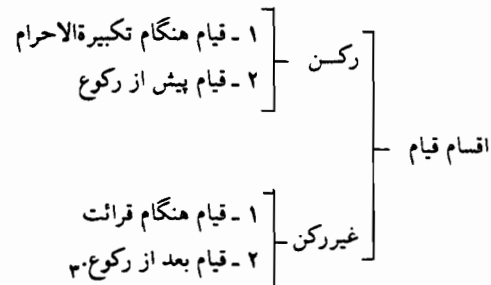
واجبات تکبیرة الاحرام:

- ۱- به عربی صحیح گفته شود.
- ۲- هنگام گفتن «الله اکبر» بدن آرام باشد.
- ۳- تکبیرة الاحرام را طوری بگوید که اگر مانعی در کار نباشد خودش بشنود؛ یعنی بسیار آهسته بگوید.
- ۴- بنا بر احتیاط واجب آن را به چیزی که پیش از آن می خواند وصل نکند.^۱

مستحب است موقع گفتن تکبیرة الاحرام و تکبیرهای بین نماز، دستها را تا مقابل گوشها بالا ببرد.^۲

■ قیام

قیام یعنی ایستاده بودن، که در برخی موارد، از ارکان نماز است و ترک آن، نماز را باطل می کند، ولی افرادی که نمی توانند ایستاده نماز بخوانند، وظیفه ای دارند که در مسائل آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۸ و ۹۴۹ و ۹۵۱ و ۹۵۲.

۲. توضیح المسائل، م ۹۵۵.

۳. توضیح المسائل، م ۹۵۸.

احکام قیام:

- ۱- واجب است پیش از گفتن تکبیرة الاحرام و بعد از آن، مقداری بایستد تا یقین کند که تکبیر را در حال قیام گفته است.^۱
- ۲- قیام پیش از رکوع بدن معنی است که در حالت ایستاده به رکوع برود، بنابراین اگر رکوع را فراموش کند و بعد از قرائت به سجده برود و قبل از وارد شدن به سجده یادش بیاید، باید کاملاً بایستد سپس به رکوع برود و پس از آن سجده‌ها را بجا آورد.^۲
- ۳- اموری که در حال قیام باید از آن پرهیز شود:
 - * بدن را حرکت دادن.
 - * به طرفی خم شدن.
 - * به جایی یا چیزی تکیه کردن.
 - * پاها را زیاد باز گذاشتن.
 - * پاها را از زمین بلند کردن.^۳
- ۴- نمازگزار باید موقع ایستادن هر دو پا را بر زمین بگذارد،* ولی لازم نیست سنگینی بدن روی هر دو پا باشد و اگر روی یک پا هم باشد اشکال ندارد.^۴
- ۵- کسی که به هیچ وجه نتواند ایستاده نماز بخواند، باید نشسته رو به قبله بخواند، و اگر نشسته هم نتواند، باید خوابیده نماز بجا آورد.^۵
- ۶- واجب است بعد از انجام رکوع بطور کامل بایستد و سپس به سجده برود و چنانچه این قیام عمداً ترک شود نماز باطل است.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۹۵۹.
۲. توضیح المسائل، م ۹۶۰.
۳. توضیح المسائل، م ۹۶۱، ۹۶۳ و ۹۶۴.
- * (خوئی) احتیاط مستحب است که هر دو پا روی زمین باشد. (مسألة ۹۷۲)
۴. توضیح المسائل، م ۹۶۳.
۵. توضیح المسائل، م ۹۷۰ و ۹۷۱.
۶. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۶۲، م ۴۱ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۶۵، الرابع.

خلاصه درس ۱۸

- ۱- واجبات نماز یازده چیز است که پنج عدد آنها رکن و بقیه غیر رکن است.
- ۲- فرق بین رکن و غیر رکن این است که اگر یکی از ارکان نماز کم یا زیاد شود هر چند از روی فراموشی هم باشد نماز باطل است، ولی کم یا زیاد شدن غیر رکن اگر از روی فراموشی باشد نماز باطل نیست.
- ۳- نیت نماز باید خالی از هرگونه ریا و خودنمایی باشد.
- ۴- تکبیرة الاحرام باید به عربی صحیح گفته شود.
- ۵- قیام هنگام تکبیرة الاحرام و قیام متصل به رکوع، رکن است ولی قیام هنگام قرائت و پس از رکوع رکن نیست اما واجب است و چنانچه عمدتاً ترک شود، نماز باطل است.
- ۶- در حال قیام نباید بدن را حرکت دهد، یا به چیزی تکیه کند و باید هر دو پا را بر زمین بگذارد و پاها را زیاد باز نگذارد ولی تمام این موارد در حال ناچاری اشکال ندارد.
- ۷- کسی که نمی تواند ایستاده نماز بخواند باید نشسته نماز بخواند و کسی که نمی تواند نشسته بخواند باید خوابیده نماز بخواند.

پرسش:

؟

- ۱- ارکان نماز را برشمارید و فرق آن را با غیر رکن بیان فرمائید.
- ۲- چرا به الله اکبر اول نماز، تکبیرة الاحرام می گویند؟
- ۳- نیت را توضیح دهید.
- ۴- قیام را توضیح داده و اقسام آن را بیان فرمائید.
- ۵- قیام قبل و بعد از رکوع را توضیح داده و فرق آن دو را بگوئید.

واجبات نماز

□ قرائت

خواندن حمد و بیک سوره دیگر در رکعت اول و دوم نماز و خواندن حمد (بدون سوره) یا تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم را «قرائت» گویند.

اول و دوم

سوره حمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ
إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *

نزد حمد و سوره

در رکعت اول و دوم نماز باید پس از حمد، سوره دیگری از قرآن، خوانده شود؛ مثلاً سوره «توحید»:

د و باید تسبیحات

خواند و بعد بفهمد غلط

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

و در رکعت سوم و چهارم نماز، باید سوره حمد، یا سه خوانده شود و اگر یک مرتبه هم بخواند کافی است.^۱

تسبیحات اربعه:

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا

۱- قرائت رکعت سوم و

سوره در رکعت اول و دو

نماز
ظهر و ۶

۲- اگر در

باید آهسته بخواند، عم

ندانستن مسأله باشد، صحیح،

۳- اگر در بین خواندن حم

بلند بخواند ولی آهسته خوانده است) لار

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۲ تا ۹۹۴ و ۱۰۰۷.

* احکامی که برای زنان گفته می شود، دخترها هم همین احکام را دارند.
۳. توضیح المسائل، م ۹۹۵.

بی

احکام دین

آیه بعد نچسباند.
 ۴- در حال خواندن حمد و سوره به معنای آن توجه داشته باشد.
 ۵- در تمام نمازها در رکعت اول، سوره «أَنَا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند.^۱

ذکر

خلاصه درس ۱۹

- ۱- قرائت نماز، یعنی خواندن «حمد» و سوره دیگری از قرآن در رکعت نماز و خواندن «حمد» (بدون سوره) یا تسبیحات در رکعت سوم و چهارم.
- ۲- دخترها و بانوان اگر مرد نامحرم صدایشان را نمی شنود.
- ۳- دخترها و بانوان اگر مرد نامحرم صدایشان را نمی شنود.
- ۴- حمد و سوره نماز صبح و مغرب و عشاء را بلند بخوانند.
- ۵- در تنگی وقت و در حال ناچاری نماز را هم یکبار بگویید.

از کلمه ای را صحیح از راد

درس ۱۹

واجبات نماز

□ قرائت

خواندن حمد و یک سوره دیگر در رکعت اول و دوم نماز و خواندن حمد (بدون سوره) یا تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم را «قرائت» گویند.

سوره حمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ
إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *

در رکعت اول و دوم نماز باید پس از حمد، سوره دیگری از قرآن، خوانده شود؛ مثلاً سوره «توحید»:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ *

و در رکعت سوم و چهارم نماز، باید سوره حمد، یا سه مرتبه تسبیحات اربعه خوانده شود و اگر یک مرتبه هم بخواند کافی است.^۱

تسبیحات اربعه:

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ»

احکام قرائت

۱- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود، ولی حکم حمد و سوره در رکعت اول و دوم نماز به این شرح است:^۲

نماز	نمازگزار	حکم
ظهر و عصر	مرد و زن*	باید آهسته بخوانند
مغرب، عشاء، صبح	مرد	باید بلند بخوانند
	زن	اگر نامحرم صدای او را نمی شنود می تواند بلند بخواند و اگر می شنود، بنا بر احتیاط واجب باید آهسته بخواند

۲- اگر در جایی که باید نماز را بلند بخواند، عمداً آهسته بخواند یا در جایی که باید آهسته بخواند، عمداً بلند بخواند، نمازش باطل است، ولی اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، صحیح است.^۳

۳- اگر در بین خواندن حمد و سوره بفهمد اشتباه کرده است، (مثلاً می بایست بلند بخواند ولی آهسته خوانده است) لازم نیست مقداری را که خوانده، دوباره

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۲ تا ۹۹۴ و ۱۰۰۷.

* احکامی که برای زنان گفته می شود، دخترها هم همین احکام را دارند.

۳. توضیح المسائل، م ۹۹۵.

بخواند.^۱

۴- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند و کسی که اصلاً نمی‌تواند صحیح آن را یاد بگیرد، باید هر طور که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب* است که نماز را به جماعت بجا آورد.^۲

۵- اگر انسان، کلمه‌ای را صحیح بداند، مثلاً کلمه «عَبْدُهُ» را در تشهد «عَبْدُهُ» می‌داند و در نماز همانطور بخواند، و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست** دوباره نماز را بخواند.^۳

۶- در این موارد نماز گزار نباید در رکعت اول و دوم، سوره بخواند و تنها به خواندن حمد اکتفا می‌کند:

الف: وقت نماز تنگ باشد.

ب: ناچار باشد که سوره نخواند، مثلاً بترسد که اگر سوره را بخواند دزد یا درنده، یا چیز دیگری به او صدمه بزند.^۴

۷- در تنگی وقت باید تسبیحات اربعه را یک مرتبه بگوید.^۵

برخی از مستحبات قرائت:

۱- در رکعت اول پیش از حمد بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

۲- در رکعت اول و دوم نماز ظهر و عصر «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» را بلند بگوید.

۳- حمد و سوره را شمرده بخواند و در آخر هر آیه وقف کند، یعنی آن را به

۱. همان مدرک.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۷.

* (گلهایگانی) احتیاط لازم آن است که نماز را به جماعت بخواند. (مسأله ۱۰۰۶)

** (گلهایگانی - اراکی) باید دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۱۰)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۰۱.

آیه بعد نچسباند.

- ۴- در حال خواندن حمد و سوره به معنای آن توجه داشته باشد.
- ۵- در تمام نمازها در رکعت اول، سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند.^۱

□ ذکر

یکی از واجبات رکوع و سجده ذکر است، یعنی گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا «اللَّهُ أَكْبَرُ» و مانند آن، که تفصیل هر یک خواهد آمد.

خلاصه درس ۱۹

- ۱- قرائت نماز، یعنی خواندن «حمد» و سوره دیگری از قرآن در رکعت اول و دوم نماز و خواندن «حمد» (بدون سوره) یا تسبیحات در رکعت سوم و چهارم.
- ۲- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود.
- ۳- دخترها و بانوان اگر مرد نامحرم صدایشان را نمی شنود می توانند حمد و سوره رکعت اول و دوم نماز صبح و مغرب و عشاء را بلند بخوانند.
- ۴- حمد و سوره نماز ظهر و عصر باید آهسته خوانده شود.
- ۵- در تنگی وقت و در حال ناچاری نمازگزار نباید سوره بخواند و باید تسبیحات اربعه را هم یکبار بگوید.
- ۶- اگر انسان کلمه‌ای را صحیح بداند و نماز را همان طور بخواند و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.
- ۷- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند.

پرسش:

؟

- ۱- قرائت چیست؟ توضیح دهید.
- ۲- آیا تاکنون قرائت خود را برای کسی خوانده‌اید، اگر پاسخ منفی است، قرائت خود را برای استاد بخوانید و آن را اصلاح کنید.
- ۳- آیا می‌توان تسبیحات اربعه را بلند خواند؟
- ۴- آیا دخترها می‌توانند حمد و سوره نماز را بلند بخوانند؟
- ۵- آیا تاکنون در نمازتان اشتباهی بوده است که اکنون متوجه آن شده باشید؟
- ۶- در چه صورتی نمازگزار نباید سوره بخواند و باید تسبیحات اربعه را نیز یک مرتبه بخواند؟

درس ۲۰

واجبات نماز

□ رکوع

۱- در هر رکعت نماز، بعد از قرائت، نمازگزار باید به اندازه‌ای خم شود که بتواند دست را به زانو بگذارد و این عمل را «رکوع» می‌گویند.^۱

- ۱- خم شدن به مقداری که بتواند دست را بر زانو بگذارد.
- ۲- ذکر، (گفتن حد اقل، سه مرتبه سُبْحَانَ اللَّهِ).
- ۳- آرامش بدن در حال گفتن ذکر رکوع.
- ۴- ایستادن و آرامش بدن بعد از رکوع.^۲

واجبات رکوع

ذکر رکوع

در رکوع، هر ذکر گفته شود کافی است، ولی احتیاط واجب* آن است که به قدر سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۲۲.
۲. العروة الوثقی، ج ۱ - ص ۶۶۴.
* (اراکنی) شرط است که به این مقدار باشد. (مسألة ۱۰۲۰)؛ (گلپایگانی) باید به قدر سه «سبحان الله» باشد. (مسألة ۱۰۳۷)
۳. توضیح المسائل، م ۱۰۲۸.

آرامش بدن در رکوع

- ۱- در رکوع باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۱
- ۲- اگر پیش از آنکه به مقدار رکوع خم شود و بدن آرام گیرد، عمداً ذکر رکوع را بگوید،* نمازش باطل است.^۲
- ۳- اگر پیش از تمام شدن ذکر واجب، عمداً سر از رکوع بردارد نمازش باطل است.^۳

ایستادن و آرامش بعد از رکوع

- بعد از تمام شدن ذکر رکوع، باید بایستد و بعد از آنکه بدن آرام گرفت به سجده برود و اگر عمداً پیش از ایستادن، یا پیش از آرام گرفتن بدن به سجده برود نمازش باطل است.^۴

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول رکوع کند:

- ۱- کسی که نمی تواند به مقدار رکوع خم شود باید به هر اندازه که می تواند خم شود.**
- ۲- کسی که اصلاً نتواند خم شود*** باید نشسته رکوع کند.
- ۳- کسی که نمی تواند نشسته رکوع کند باید ایستاده نماز بخواند و برای رکوع، با سر اشاره کند.^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۳۰.
۲. توضیح المسائل، م ۱۰۳۲.
- * (کلهایگانی) باید بعد از آرام گرفتن بدن، دوباره ذکر را بگوید و بنابر احتیاط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند و اگر به همان ذکر اول اکتفا کند نمازش باطل است. (مسأله ۱۰۴۱)
۳. توضیح المسائل، م ۱۰۳۳.
۴. توضیح المسائل، م ۱۰۴۰.
- ** (کلهایگانی) در این صورت احتیاط لازم آن است که نماز را دوباره بخواند و رکوع آن را نشسته بجا آورد و اگر هیچ نتواند خم شود باید موقع رکوع بنشیند و نشسته رکوع کند و احتیاط لازم آن است که نماز دیگری هم بخواند و برای رکوع آن با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)
- *** (خونی) باید برای رکوع با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)
۵. توضیح المسائل، م ۱۰۳۷.

برخی از مستحبات رکوع

- ۱- تکرار ذکر رکوع، سه یا پنج یا هفت مرتبه بلکه بیشتر.
- ۲- گفتن تکبیر پیش از رفتن به رکوع و پس از قرائت در حال قیام.
- ۳- نگاه کردن بین دو قدم (روی زمین) در حال رکوع.
- ۴- صلوات فرستادن پیش از ذکر رکوع یا بعد از آن.
- ۵- گفتن «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» بعد از رکوع، هنگامی که ایستاد و بدن آرام گرفت.^۱

□ سجود

- ۱- نمازگزار باید در هر رکعت از نمازهای واجب و مستحب، بعد از رکوع دو سجده بجا آورد.^۲
- ۲- سجده آن است که پیشانی و کف دو دست و سر زانوها و سر دو انگشت بزرگ پاها (شست) را بر زمین بگذارد.

۱- گذاشتن هفت عضو از بدن بر زمین. ۲- ذکر. ۳- آرامش بدن در حال ذکر سجده. ۴- سر برداشتن و نشستن و آرامش بین دو سجده. ۵- بر زمین بودن هفت عضو در هنگام ذکر. ۶- مساوی بودن جاهای سجده (پست و بلند نبودن). ۷- گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است. ۸- پاک بودن جایی که پیشانی را می‌گذارد.^۳	} واجبات سجده

تفصیل واجبات سجده در درس آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۴۵.

۳. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۳.

خلاصه درس ۲۰

- ۱- در هر رکعت از نماز، پس از قرائت بجا آوردن یک رکوع لازم است.
- ۲- رکوع عبارت است از خم شدن به مقداری که بتواند انسان دست را به زانو بگذارد.
- ۳- واجبات رکوع عبارت است از:
 - * خم شدن به مقداری که گفته شد.
 - * ذکر و آرامش بدن در حال ذکر.
 - * ایستادن و آرامش بعد از رکوع.
- ۴- احتیاط واجب آن است که ذکر رکوع از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.
- ۵- ذکر رکوع باید در حال آرامش بدن گفته شود و در حال رفتن به رکوع و برخاستن از آن گفته نشود.
- ۶- کسی که نمی تواند ایستاده رکوع کند، باید نشسته رکوع کند و کسی که نشسته هم نمی تواند بجا آورد، باید با سر اشاره کند.
- ۷- نمازگزار باید پس از رکوع، دو سجده بجا آورد.
- ۸- در سجده باید، پیشانی، کف دو دست، سرزانه‌ها و نوک انگشتان بزرگ پا (شست) بر زمین باشد.

پرسش:

؟

- ۱- فرق رکوع و ذکر رکوع چیست؟
- ۲- مقدار توقف در حالت رکوع چقدر است؟
- ۳- آیا ایستادن بعد از رکوع واجب است؟
- ۴- سجده را تعریف کنید. و بگوئید سجده جزو کدام دسته از واجبات نماز است؟
- ۵- چهار مورد از واجبات سجده را بیان کنید.

درس ۲۱

واجبات سجده

● ذکر:

در سجده هر ذکر گفته شود کافی است ولی احتیاط واجب* آن است که مقدار ذکر از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۱

● آرامش:

۱- در سجده باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۲
۲- اگر پیش از آنکه پیشانی به زمین برسد و آرام گیرد، عمداً ذکر را بگوید نماز باطل است** و چنانچه از روی فراموشی باشد، باید دوباره در حال آرام بودن، ذکر را بگوید.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۹.

* (اراکنی) شرط است که از این مقدار کمتر نباشد. (مسألة ۱۰۴۱).

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰.

** (گلپایگانی) باید بعد از رسیدن پیشانی به زمین و آرام گرفتن بدن دوباره ذکر را بگوید و بنا بر احتیاط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند. (مسألة ۱۰۶۰)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

● سر برداشتن از سجده:

۱ - بعد از تمام شدن ذکر سجده اول باید بنشینند تا بدن آرام گیرد و دوباره به سجده رود.^۱

۲ - اگر پیش از تمام شدن ذکر، عمداً سر از سجده بردارد، نماز باطل است.^۲

● بر زمین بودن هفت عضو:

۱ - اگر موقعی که ذکر سجده را می‌گویید، یکی از هفت عضو را عمداً از زمین بردارد، نماز باطل می‌شود، * ولی موقعی که مشغول گفتن ذکر نیست اگر غیر از پیشانی، جاهای دیگر را از زمین بردارد و دوباره بگذارد، اشکال ندارد.^۳

۲ - اگر همراه با انگشتان شست پا، انگشتان دیگر هم بر زمین باشد مانع ندارد.^۴

● مساوی بودن مواضع سجده:

۱ - جای پیشانی نمازگزار باید از جای زانوهایش پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۵

۲ - احتیاط واجب ** آن است که جای پیشانی نمازگزار از جای انگشتان پایش هم پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۵۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۲.

* (گلهایگانی) احتیاط لازم آن است که بعد از آرام گرفتن همه اعضا دوباره ذکر واجب را بگوید و نماز را تمام کند و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۳)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۴.

۴. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۷۳، م ۲؛ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۶، م ۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

** (خوئی - اراکی) باید پست‌تر یا بلندتر نباشد. (مسأله ۱۰۶۶)

۶. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

● گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است:

۱ - نمازگزار در سجده باید پیشانی را بر زمین و یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراکی و پوشاکی نیست قرار دهد.^۱

۲ - نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

* خاک	* سنگ	* گل پخته *	* گچ
* چوب	* چمن	* برگ درخت	

احکام سجده

۱ - سجده بر چیزهای معدنی؛ مانند طلا و نقره و عقیق و فیروزه، صحیح نیست:^۲

۲ - سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.^۳

۳ - سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراک حیوان است، مثل علف و

کاه، صحیح است.^۴

۴ - سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته شده باشد صحیح است.^۵

۵ - برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سیدالشهداء - علیه‌السلام -

می‌باشد و بعد از آن بدین ترتیب؛ یعنی:

* خاک

* سنگ

* گیاه^۶

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

* (اراکی - گلپایگانی) سجده بر گچ و آهک و گل پخته صحیح نیست. (مسأله ۱۰۹۰)

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۰.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۷۸.

** (گلپایگانی) سجده بر کاغذی که از پنبه و مانند آن ساخته شده و همچنین کاغذی که انسان نمی‌داند از چیزی که سجده بر آن صحیح است ساخته شده یا نه اشکال دارد. (مسأله ۱۰۹۱)

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۸۲.

۶. توضیح المسائل، م ۱۰۸۳.

۶- اگر در سجده اول، مَهر به پیشانی بچسبد و بدون اینکه مَهر را بردارد دوباره به سجده رود نماز باطل است.^۱

۷- سجده کردن برای غیر خداوند بزرگ، حرام است.^۲

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند:

۱- کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را برجای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.^۳

۲- کسی که نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند، ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.^۴

بعضی از مستحبات سجده:

۱- در این موارد، گفتن تکبیر مستحب است:

* بعد از رکوع و قبل از سجده اول.

* بعد از سجده اول، در حالی که نشست و بدنش آرام گرفت.

* قبل از سجده دوم، در حالی که نشسته است و بدنش آرام است.

* بعد از سجده دوم.

۲- طول دادن سجده‌ها مستحب است.

۳- گفتن «اَسْتَغْفِرُ اللهَ رَبِّي وَ اَتُوْبُ اِلَيْهِ» بعد از سجده اول در حالی که بدنش آرام

گرفت مستحب است.

۴- صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۸۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۶۸.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۶۹.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۹۱.

خلاصه درس ۲۱

- ۱ - بنا بر احتیاط واجب، ذکر رکوع نباید از یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ» یا سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» کمتر باشد.
- ۲ - تمام ذکر رکوع باید در حالی که بدن آرام است گفته شود.
- ۳ - در سجده، باید این اعضاء بر زمین قرار گیرد: پیشانی، کف دو دست، زانوها، نوک انگشتان شست پا.
- ۴ - جایگاه سجده باید هموار باشد و بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد.
- ۵ - سجده بر چوب، خاک، سنگ، کلوخ و گل پخته صحیح است.
- ۶ - سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی یا پوشاکی انسان می‌باشد، صحیح نیست.
- ۷ - برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سیدالشهداء (ع) است.

پرسش:

؟

- ۱ - سجده را تعریف کنید و بگوئید جزو کدام دسته از واجبات نماز است.
- ۳ - مقدار ذکر واجب سجده را بگوئید.
- ۴ - سجده بر چوب و پوست بادام و پوست سیب و پوست پرتقال چه حکمی دارد؟
- ۵ - سجده بر کاغذ و قوطی کبریت چه حکمی دارد؟
- ۶ - کسی که نمی‌تواند بطور معمول سجده کند، وظیفه‌اش نسبت به سجده چیست؟

درس ۲۲

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن

۱- در چهار سوره قرآن، آیه سجده است که اگر انسان آن آیه را بخواند یا وقتی که دیگری آن را می خواند به آن گوش دهد، بعد از تمام شدن آن آیه باید فوراً سجده کند.^۱

۱ - سوره شماره ۳۲ = سجده
۲ - سوره شماره ۴۱ = فَصَّلَتْ
۳ - سوره شماره ۵۳ = نَجْم
۴ - سوره شماره ۹۶ = عَلَق	}	۲ - سوره هائی که آیه سجده دارد

۳ - چنانچه سجده را فراموش کند، هر وقت یادش آمد باید سجده کند.^۳

۴ - اگر آیه سجده را از ضبط صوت بشنود، لازم نیست سجده کند.^{۴*}

۵ - اگر آیه سجده را از بلندگو یا رادیو یا تلویزیون بشنود، چنانچه صدای انسان

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.

** (کلپایگانی) اگر آیه سجده از بلندگو یا رادیو هم خوانده شود و به آن گوش دهد باید سجده کند. (مسأله ۱۱۰۲)؛ (اراکى) اگر از مثل ضبط صوت آیه را بشنود، بنابر احتیاط واجب باید سجده کند ولی اگر از مثل بلندگو که صدای انسان را می رساند بشنود، واجب است سجده کند. (مسأله ۱۰۸۸)

را می‌رساند و از نوار استفاده نمی‌شود، یعنی همان وقت که صدا پخش می‌شود، شخصی در حال خواندن آن آیه است و این وسیله، صدای او را می‌رساند واجب است سجده کند.^۱

۶- هنگام سجده برای این آیه‌ها، باید پیشانی را بر چیزی که سجده بر آن صحیح است بگذارد ولی مراعات سایر شرایط سجده، لازم نیست.^{*۲}
۷- گفتن ذکر در این سجده واجب نیست، اما مستحب می‌باشد.^۳

□ تشهد:

در رکعت دوم و آخر نمازهای واجب، نمازگزار باید بعد از سجده دوم بنشیند و در حال آرام بودن بدن، تشهد بخواند، یعنی بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ».^۴

□ سلام:

۱- در رکعت آخر هر نماز پس از تشهد باید سلام دهد و نماز را به پایان ببرد.

۲- مقدار واجب سلام یکی از این دو جمله است:

۱- «السَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ».^{**}

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۷.

* (سایر مراجع) مراعات بعضی از شرایط سجده لازم است، به توضیح المسائل مسأله ۱۰۸۹ مراجعه کنید.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۹.

۴. توضیح المسائل، م ۱۱۰۰.

** (گلپایگانی) اگر این سلام را بگوید، احتیاط واجب آن است که بعد از آن «السلام علیکم ورحمة الله و برکاته» را هم بگوید. (مسأله ۱۱۱۴)

۲- «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ»^۱.

۳- مستحب است قبل از این دو سلام بگوید:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».

و هر سه را نیز بگوید.^۲

□ ترتیب:

نماز باید بدین ترتیب خوانده شود: تکبیرة الاحرام، قرائت، رکوع، سجود، و در رکعت دوم پس از سجود، تشهد بخواند و در رکعت آخر، پس از تشهد، سلام دهد.

□ مؤالات:

۱- مؤالات: یعنی پشت سرهم بودن اجزای نماز و فاصله نینداختن بین آنها.

۲- اگر بقدری بین اجزای نماز فاصله بیندازد که نگویند نماز می خواند، نمازش

باطل است.^۳

۳- طول دادن رکوع و سجود و خواندن سوره های بزرگ، مؤالات را بهم

نمی زند.^۴

قنوت:

۱- مستحب است در رکعت دوم نماز بعد از حمد و سوره و پیش از رکوع،

قنوت بخواند، یعنی دستها را بلند کند و مقابل صورت بگیرد و دعا یا ذکر بخواند.^۵

۲- در نماز جمعه دو قنوت مستحب است، یکی در رکعت اول پیش از رکوع و

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۱۴.

۴. توضیح المسائل، م ۱۱۱۶.

۵. توضیح المسائل، م ۱۱۱۷.

دیگری در رکعت دوم، پس از رکوع.^۱

۳ - در قنوت هر ذکر بگوید اگر چه یک «سُبْحَانَ اللَّهِ» باشد کافی است و می تواند این دعا را بخواند.

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».^۲

تعقیب نماز:

تعقیب (در بحث نماز) یعنی مشغول شدن به ذکر و دعا و قرآن بعد از سلام نماز.

۱ - بهتر است انسان در حال تعقیب رو به قبله باشد.

۲ - لازم نیست تعقیب به عربی باشد، ولی بهتر است چیزهایی را که در کتابهای

دعا دستور داده اند بخواند.

۳ - گفتن تسبیح حضرت زهرا یعنی: ۳۴ مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» و ۳۳ مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ»

و ۳۳ مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» مستحب است.^۳

خلاصه درس ۲۲

۱ - سوره های، سجده، فَصَّلَتْ، نَجْم، عَلَّقْ دارای آیه سجده است که با خواندن یا

گوش دادن به آن آیات، سجده واجب می شود.

۲ - با شنیدن آیه سجده از ضبط صوت، سجده واجب نمی شود، ولی اگر بلندگو یا

رادیو یا تلویزیون بطور مستقیم (بدون استفاده از نوار ضبط شده) صدای انسان را پخش کند، سجده واجب می شود.

۳ - در رکعت دوم و آخر نماز، خواندن تشهد واجب است.

۴ - سلام، پایان بخش نماز است و در رکعت آخر، پس از تشهد خوانده می شود.

۵ - حفظ ترتیب بین اجزای نماز واجب است.

۱. همان مدرک.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۱۸.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۲۲.

۶- ترتیب اجزای اصلی نماز بدین شرح است: تکبیرة الاحرام - قرائت - رکوع - سجود - و در رکعت دوم پس از سجود تشهد خوانده می‌شود و در رکعت آخر نماز پس از تشهد سلام است.

۷- اجزای نماز باید پشت سر هم انجام شود و اگر بین آنها فاصله زیاد بیفتد، نماز باطل است.

پرسش:

؟

- ۱- با مراجعه به قرآن کریم، آیاتی که سجده واجب دارد بنویسید.
- ۲- جایگاه تشهد را در نماز بیان فرمائید.
- ۳- مقدار واجب و مستحب نماز را بیان کنید.
- ۴- فرق ترتیب و موالات را توضیح دهید.
- ۵- دعای دیگری برای قنوت غیر از آنچه در درس آمده است بنویسید.

مُبطّلات نماز

آنگاه که نمازگزار، تکبیرة الاحرام می گوید و نماز را شروع می کند تا پایان آن، بعضی از کارها بر او حرام می شود که اگر در نماز، یکی از آنها را انجام دهد نمازش باطل است، مهمترین آنها عبارت است از:

- ▣ خوردن و آشامیدن.
- ▣ سخن گفتن.
- ▣ خندیدن.
- ▣ گریستن.
- ▣ روی از قبله برگرداندن.
- ▣ کم یا زیاد کردن ارکان نماز.
- ▣ بر هم زدن صورت نماز.^۱

احکام مبطلات نماز

● سخن گفتن

- ۱- اگر نمازگزار عمداً کلمه‌ای بگوید* و بخواهد با آن معنایی را برساند نمازش باطل است.^۱
- ۲- اگر عمداً کلمه‌ای بگوید که دو حرف یا بیشتر داشته باشد، هر چند نخواهد با گفتن آن معنایی را برساند، بنابر احتیاط واجب باید نماز را دوباره بخواند.**^۲
- ۳- در نماز نباید به کسی سلام کرد، ولی اگر کسی به نمازگزار سلام کند واجب است جواب او را بدهد، و باید سلام را مقدم بدارد؛ مثلاً بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْكَ» یا «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» و نباید «عَلَيْكُمْ السَّلَام» بگوید.**^۳

● خندیدن و گریستن:

- ۱- اگر نمازگزار عمداً با صدا بخندد، نمازش باطل است.
- ۲- لبخند زدن نماز را باطل نمی‌کند.
- ۳- اگر نمازگزار برای کار دنیا عمداً با صدا گریه کند نمازش باطل است.
- ۴- گریه بدون صدا و گریه از ترس خدا یا برای آخرت، هر چند با صدا باشد، نماز را باطل نمی‌کند.**^۴

۱. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.

* (گلبایگانی - اراکی) در صورتی که آن کلمه، دو حرفی یا بیشتر باشد. (توضیح المسائل ص ۱۹۹)

۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.

** (خوئی) نمازش باطل نیست ولی لازم است بعد از نماز سجده سهو بجا آورد. (مسأله ۱۱۴۱)

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۳۷.

*** (اراکی - گلبایگانی) باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» باید بگوید «سلام علیکم». (مسأله ۱۱۴۶)، (خوئی) بنابر احتیاط واجب باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» هرگونه بخواهد می‌تواند بگوید. (مسأله ۱۱۴۶)

*** (میر سراج) احتیاط واجب آن است که بیری کار دنیا بی‌صدا هم گریه نکند. (توضیح المسائل ص ۲۰۹)

۴. توضیح المسائل، ص ۱۵۶ هفتم و هشتم از مبطلات نماز.

● روی از قبله برگرداندن

- ۱- اگر نمازگزار عمداً به مقداری روی خود را از قبله برگرداند به طوری که نگویند رو به قبله است، نمازش باطل است.
- ۲- اگر سهواً تمام صورت را به طرف راست یا چپ قبله برگرداند،* احتیاط واجب آن است که نماز را دوباره بخواند، ولی اگر به طرف راست یا چپ قبله نرسیده است، نماز صحیح است.^۱

● برهم زدن صورت نماز

- ۱- اگر انسان در بین نماز کاری کند که صورت نماز را برهم زند مثل دست زدن، به هوا پریدن و مانند اینها، هر چند از روی فراموشی باشد، نماز باطل می‌شود.^۲
- ۲- اگر در بین نماز به قدری ساکت بماند که نگویند نماز می‌خواند نمازش باطل می‌شود.^۳
- ۳- رها کردن نماز واجب (شکستن نماز) حرام است مگر در حال ناچاری، مانند این موارد:

* حفظ جان

* حفظ مال

* جلوگیری از ضرر مالی و بدنی

* برای پرداخت بدهی مردم، اما با این شرایط:

- طلبکار، طلب خود را می‌خواهد.

- وقت نماز تنگ نیست؛ یعنی می‌تواند پس از پرداخت بدهی، نماز را در وقت

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۳۱.

* (گلپایگانی) اگر سر را به طرف راست یا چپ قبله بگرداند، عمداً باشد یا سهواً، نمازش باطل نمی‌شود ولی کراهت دارد (مسأله ۱۱۴۰)

۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۶، نهم از مبطلات نماز.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۲.

آن بخواند.

- در بین نماز نمی تواند بدهی را پردازد.^۱
- ۴- شکستن نماز برای مالی که اهمیّت ندارد مکروه است.^۲

چیزهایی که در نماز مکروه است:

- ۱- برهم گذاشتن چشمها.
- ۲- بازی کردن با انگشتان و دستها.
- ۳- سکوت کردن در هنگام خواندن حمد یا سوره و یا ذکر، برای شنیدن حرف کسی.
- ۴- انجام هر کاری که خضوع و خشوع را از بین ببرد.
- ۵- برگرداندن صورت به طرف راست یا چپ به مقدار کم (چون زیاد آن نماز را باطل می کند).^۳

خلاصه درس ۲۳

۱- این کارها نماز را باطل می کند:

- * خوردن و آشامیدن
- * سخن گفتن
- * خندیدن
- * گریستن
- * روی از قبله برگرداندن
- * کم یا زیاد کردن ارکان نماز
- * برهم زدن صورت نماز

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۵۹ تا ۱۱۶۱.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۷.

- ۲- سخن گفتن در نماز هر چند یک کلمه دو حرفی هم باشد نماز را باطل می‌کند.
- ۳- خندیدن با صدا نماز را باطل می‌کند.
- ۴- گریستن با صدا و برای کار دنیا نماز را باطل می‌کند.
- ۵- اگر نمازگزار تمام صورت را به راست یا چپ قبله برگرداند و یا پشت به قبله کند، نمازش باطل است.
- ۶- اگر نمازگزار کاری کند که صورت نماز بهم بخورد نمازش باطل است.
- ۷- شکستن نماز برای حفظ جان و مال و پرداخت بدهی مردم در صورتی که طلبکار طلب خود را می‌خواهد و وقت نماز هم وسعت دارد و در نماز هم نمی‌تواند بدهی را بپردازد، اشکال ندارد.

پرسش:

؟

- ۱- چه کارهایی نماز را باطل می‌کند؟
- ۲- اگر کسی به نمازگزار سلام کند وظیفه نمازگزار چیست؟
- ۳- چه نوع خنده و گریه‌ای نماز را باطل نمی‌کند؟
- ۴- اگر نمازگزار متوجه شود که بچه‌ای به بخاری نزدیک می‌شود و ممکن است بدنش بسوزد آیا می‌تواند نماز را بشکند؟
- ۵- مسافری در بین نماز متوجه می‌شود که قطار آماده حرکت است، آیا می‌تواند برای رسیدن به قطار نماز را بشکند؟

فهرست

۲۸..... احکام مردار	۷..... مقدمه ناشر
۲۹..... خلاصه درس ۳	۹..... پیشگفتار
۳۰..... پرسش	
درس ۱	
جایگاه احکام در اسلام	
۱۸..... تقسیم احکام	۱۸..... تقلید
۱۸..... احکام آب مضاف	۱۸..... راه بدست آوردن احکام
۳۲..... مطهّرات	۱۹..... توضیح شرایط مرجع تقلید
۳۳..... احکام آب مطلق	۲۱..... خلاصه درس ۱
۳۳..... اقسام آب مطلق	۲۱..... پرسش
۳۴..... خلاصه درس ۴	
۳۴..... پرسش	
درس ۲	
اجتهاد و تقلید	
درس ۴	
چگونه چیز پاکی نجس می شود؟	
۳۵..... آب قلیل	۲۲..... راههای شناخت مجتهد و اعلم
۳۵..... آب کر، جاری، چاه	۲۳..... مکلف کیست؟
۳۶..... برخی از خصوصیات آب باران	۲۳..... سن بلوغ
۳۶..... احکام شک در آب	۲۴..... فرق بین احتیاط واجب و مستحب
۳۷..... چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب	۲۴..... خلاصه درس ۲
۳۸..... خلاصه درس ۵	۲۵..... پرسش
۳۹..... پرسش	
درس ۳	
طهارت	
درس ۶	
کیفیت آب کشیدن زمین نجس	
۲۶..... مقدمات نماز	۲۹..... احکام خون
۴۱..... زمین	

- ۵۸..... چگونه وضو باطل می‌شود
 ۵۸..... خلاصه درس ۹
 ۵۹..... پرسش

درس ۱۰

غسل

- ۶۰..... اقسام غسلهای واجب
 ۶۱..... غسل جنابت
 ۶۲..... کارهایی که بر جنب حرام است
 ۶۳..... خلاصه درس ۱۰
 ۶۳..... پرسش

درس ۱۱

انجام غسل

- ۶۵..... شرایط صحیح بودن غسل
 ۶۶..... غسل مس میت
 ۶۷..... غسل میت
 ۶۸..... خلاصه درس ۱۱
 ۶۹..... پرسش

درس ۱۲

غسلهای اختصاصی بانوان

- ۶۹..... غسل حیض
 ۶۹..... نشانه‌های خون حیض
 ۷۰..... احکام دوران قاعدگی
 ۷۱..... وظیفه زن، هنگام شروع خونریزی
 ۷۲..... وظیفه زن، پس از قطع خونریزی
 ۷۲..... پرسش

- ۴۱..... آفتاب
 ۴۱..... شرایط مطهر بودن آفتاب
 ۴۲..... اسلام
 ۴۲..... برطرف شدن عین نجاست
 ۴۳..... خلاصه درس ۶
 ۴۳..... پرسش

درس ۷

وضو

- ۴۴..... چگونگی وضو
 ۴۵..... توضیح اعمال وضو
 ۴۵..... شستن
 ۴۶..... مسح سر
 ۴۶..... مسح پا
 ۴۷..... مسائل مشترک مسح سر و پا
 ۴۸..... خلاصه درس ۷
 ۴۸..... پرسش

درس ۸

شرایط وضو

- ۵۰..... شرایط آب وضو و ظرف آن
 ۵۰..... شرایط اعضای وضو
 ۵۱..... غیرایستقامت وضو
 ۵۲..... شرایط وضوگیرنده
 ۵۱..... سایر شرایط وضو
 ۵۳..... خلاصه درس ۸
 ۵۳..... پرسش

درس ۹

وضوی جبیره‌ای

- ۵۶..... کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای
 ۵۷..... چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت

درس ۱۳

غسل استحاضه، نفاس

- استحاضه ۷۳
 اقسام استحاضه ۷۳
 وظیفه مستحاضه قلیله ۷۳
 وظیفه مستحاضه متوسطه ۷۴
 وظیفه مستحاضه کثیره ۷۴
 غسل نفاس ۷۵
 پرسش ۷۶

درس ۱۴

تیمم (جانشین وضو و غسل)

- چگونه تیمم کنیم؟ ۷۸
 چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است .. ۷۸
 شرایط صحیح بودن تیمم ۷۹
 خلاصه درس ۱۴ ۸۰
 پرسش ۸۰

درس ۱۵

وقت نماز

- وقت نمازهای روزانه ۸۲
 وقت اذان صبح ۸۳
 ظهر ۸۳
 مغرب ۸۳
 نیمه شب ۸۳
 احکام وقت نماز ۸۴
 خلاصه درس ۱۵ ۸۵
 پرسش ۸۵

درس ۱۶

قبله، پوشش

- پوشانیدن بدن در نماز ۸۷
 مقدار پوشش ۸۷
 مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس
 نجس باطل است ۸۹
 مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس
 نجس باطل نیست ۸۹
 خلاصه درس ۱۶ ۹۰
 پرسش ۹۱

درس ۱۷

مکان نمازگزار

- شرایط مکان نمازگزار ۹۲
 احکام مکان نمازگزار ۹۳
 آمادگی برای نماز ۹۴
 اذان و اقامه ۹۴
 احکام اذان و اقامه ۹۵
 خلاصه درس ۱۷ ۹۶
 پرسش ۹۷

درس ۱۸

واجبات نماز

- فرق بین رکن و غیر رکن ۹۹
 احکام واجبات نماز ۹۹
 نیت ۹۹
 تکبیره الاحرام ۹۹
 قیام ۱۰۰
 احکام قیام ۱۰۱
 خلاصه درس ۱۸ ۱۰۲
 پرسش ۱۰۲

درس ۱۹

واجبات نماز

- قرائت ۱۰۳
 احکام قرائت ۱۰۴
 بعضی از مستحبات قرائت ۱۰۵
 ذکر ۱۰۶
 خلاصه درس ۱۹ ۱۰۶
 پرسش ۱۰۷

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

- رکوع ۱۰۸
 ذکر رکوع ۱۰۸
 آرامش بدن در رکوع ۱۰۹
 ایستادن و آرامش بعد از رکوع ۱۰۹
 وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول رکوع کند ۱۰۹
 برخی از مستحبات رکوع ۱۱۰
 سجود ۱۱۰
 خلاصه درس ۲۰ ۱۱۱
 پرسش ۱۱۱

درس ۲۱

واجبات سجده

- ذکر ۱۱۲
 آرامش ۱۱۲
 سر برداشتن از سجده ۱۱۳
 بر زمین بودن هفت عضو ۱۱۳
 مساوی بودن مواضع سجده ۱۱۳
 گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است ۱۱۴
 احکام سجده ۱۱۴

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول

- سجده کند ۱۱۵
 بعضی از مستحبات سجده ۱۱۵
 خلاصه درس ۲۱ ۱۱۶
 پرسش ۱۱۶

درس ۲۲

احکام واجبات نماز

- سجده واجب قرآن ۱۱۷
 تشهد ۱۱۸
 سلام ۱۱۸
 ترتیب ۱۱۹
 موالات ۱۱۹
 قنوت ۱۱۹
 تعقیب نماز ۱۲۰
 خلاصه درس ۲۲ ۱۲۰
 پرسش ۱۲۱

درس ۲۳

مبطلات نماز

- احکام مبطلات نماز ۱۲۳
 سخن گفتن ۱۲۳
 خندیدن و گریستن ۱۲۳
 روی از قبله برگرداندن ۱۲۴
 برهم زدن صورت نماز ۱۲۴
 چیزهایی که در نماز مکروه است ۱۲۵
 خلاصه درس ۲۳ ۱۲۵
 پرسش ۱۲۶

درس ۲۴

ترجمه اذان، اقامه و نماز

- ترجمه اذان و اقامه ۱۲۷